

meddobje xii 3 entresiglo

Božidar Kramolc

FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), POESIA (161); VLADIMIR KOS (JAPONSKA), SMEHLJAJ NA REZILU (163), NEKOMU Z IMENOM CVETICE IN KAMNA, NE NEHAJTE (211); NACE POLAJNAR (SLOVENIJA), PESMI (165); KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), PESMI (186); TED KRAMOLC, KANADA, (FRANCE PAPEŽ, ARGENTINA), POEMS-PESMI (194); FRITZ DIETRICH - TINE DEBELJAK (ARGENTINA), MARIJA IN ANGEL (213); FRANK F. BŮKVIČ (ZDRUŽENE DRŽAVE SEV. AM.), JETNIŠKI BRIVEC (169); MILAN KOPUŠAR (ZDA), SREDNJI VEK IN MARIJA (189); ŠTEFAN SLAK (ZDA), O UPORABI NARODNIH JEZIKOV V ZNANSTVENI KOMBINACIJI (204); LEV DETELA (AVSTRIJA), MARIJIN MOJSTER (214); RUDOLF ČUJEŠ (ZDA), ZNANSTVENO PREUČEVANJE ZADRUŽNIŠTVA NA VSEUČILIŠČIH NEMŠKEGA JEZIKOVNEGA PODROČJA (219)

KRITIKE IN PRESOJE: VINKO BELIČIČ (TRST), KNJIGA O NAŠI MEDVOJNI KNJIŽEVNOSTI (226)

GLOSA: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), MARIJAN MAROLT - UMETNOSTNI ZGODOVINAR (230)
PROBLEMI: ALOJZIJ KUKOVICA (ARGENTINA), SAMOODLOČBA NARODOV IN NARODNOSTNO NAČELO (232)

LIKOVNIKI: BOŽIDAR KRAMOLC (238)

UMETNOSTNA PRILOGA: SLIKAR BOŽIDAR KRAMOLC

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XII

Št. 3

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ. DIAGRAMACIJE IN PRILOGA ARH. MARJAN
EILETZ. — NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE RAMON L. FALCON 4158, BUENOS
AIRES, ARGENTINA.

Director responsable: dr. Valentín Debeljak

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi
s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 82. publikacija Slovenske kulturne akcije.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Slovenska kulturna akcija, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina
Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1140352

CORREO ARGENTINO	
Suc. 6	
TARIFA REDUCIDA	CONCESION 7806 R.P.I. 1140352

POESIA

FRANCE PAPEŽ^v

El testimonio de alguien:

un terrible apasionado
revolucionario,
pero no un espíritu exasperado
sino alguien que se embarcó
sinceramente convencido
de la verdad
del cielo, de la tierra y del mar,
intentando destruir
en su pasión por la libertad
la piedra y la serpiente,
un viajero de todos los mares
que terminó como un maldito
extranjero,
buscando el olvido
en una ciudad imaginaria,
expatriado - un vaso roto,
pero también un explorador
de las tierras del espíritu,
escuchando en el silencio
más profundo,
buscando las esencias
de esta tierra y la otra...

Testimonio de algo:

un documento imprevisto
escrito en una vasija,
palabra guardada entre las hojas
de un libro,
un simple recuerdo revivido
y una comunicación sincera -
no un proceso que discurra tranquilamente

sino una acción íntima,
como es el tiempo,
como es la fe
y lo diré otra vez:
carne y sangre de una palabra.

Una flor traída desde lejos,
piedra
con la efigie de un dios,
un todo
plagado de los más agudos conflictos interiores,
también la visión
de una tierra, casa, fuego y alegría,
algo de lo más nuestro,
danza y oración -
una poesía
para alguien
muy querido.

SMEHLJAJ NA REZILU

VLADIMIR KOS

Vso pot od jezera do sekir prelaza
v Kagósaka,
vso pot po hipotenuzi
sem vpraševal za svet,
kako se naj predstavim
in v modrem kimóno,
gospe s sneženim nakitom
z dremavimi ognji v očeh.

„Ne vem,“ „ne vem,“
so kriknile jerebice,
bežeč pred jekom.
Veter gnal je oblake, viseče z mlekom,
v vas,
pazeč na grape.
Zlomljeno glas čebel je utonil med medom med medom.
In gledal sem Fudži v obraz.

„Od naroda, ki noče umreti,“ dvignem smehljaj
do ostrih skal, ležečih za
čelom.

Nekje sekire mir presekajo
na dve možnosti,
na dve možnosti.
Le smehljaj na rezilu
s pramladim pogumom stoji.

Oči goré,
napolnjene s sladko silo višine,
žensko-skrito tipajo.
Jaz pa ne vem za zlog sramu,
ker v mojih žilah spiyo poljubi
ustnic svobode,
deviške pocestnice –
božji kot vino in kruh.

Z osuplim vzdihom zdrkne cvetlični prah
 od peruti molka.
 Fudži s prsti dotačne se
 vzhodnih biserov,
 da skrije belo, belo solzó,
 ki steče čez hipotenuzo
 v Kagósaka
 v vigred rodečih se zgodb.

Skladba s prelaza Kagósaka na severni strani gorskega
 predela Fudži, v višini 1200 metrov. Maj 1972.

PESMI

NACE POLAJNAR

PESMI ZA ASTRID

Svoji Astrid bom pel pesem o vetru
ki nama mrši lase
pesem o travi
kjer sva izgubljala nemir
in o dežju
ko sem mogel spoznati tvoje prsi
o dežju
ki ga prosim za obilno rast.

☆

Reka teče iz večera v najino naročje
na njenih bregovih so črede ovac
ko bova imela veliko časa
mala Astrid
bova šla ovcam populit volno
reka bo molčala in ji bo toplo
ne bom te več pustil reki in vetru
na pašnike severnih ptic
bova šla ožgat telesi
da naju ne bodo spoznale
ne ptice
ne reka.

☆

Nebo se potopi v svoj daljni nemir
reke se zatekó pod palme
gozdovi čepé odpojejo večerno precejanje sokov
z Astrid greva proti
stebrom mesečine
kjer utrujeno spe orli
kamenje mečeva v posinjeli zaliv

in pod palme
kjer naju čaka izvotljeni ptič
s pesmijo valov in viharjev.

☆

Pokopal te bom moja mala Astrid
nikomur ne bom povedal
kam sem te položil
sam bom jokal na ostankih oči in lic
goram in snegu grem povedat
kje boš ležala
in kakšna bo prst
da bo korenina brinja iz nje pognala
ne bom povedal
kako sem te umil
in izročil velikemu stoku
žejnih brazd.

☆

S teboj ležim v prestreljeni strugi
nisem več sejalec
v brazdo sem vrgel plug
in gosenicam zapustil lemež
dežju sem dal lizati zrno
noč golta steptana tla
najinih stopinj
kjer sva čakala
da se napijeva rose bosa in sama.

☆

Večerni ognji v tvojih besedah
mesečni mir v tvojih očeh
pripeka dneva na tvojih ustnicah
polja so zorana v tvojih rokah
drget gozdov v tvojem tenkem telesu
kopljem v mastno zelenino
iz ilovnatih ran
bo potok vstal
majhen potok
kot krvav pečat.

☆

Kako lepo je klečati na tvojem grobu
ker vem
da te ni v njem
in da bršljan poganja iz zemlje
in ne iz tvojega grla
otožno je oblakom pripovedovati pravljico
o tvoji smrti
in navčku ponujati pesek namesto zrnja
klečim na tvojem grobu
z obrazom v naročju.

☆

Vode se stekajo v naročje
umazanih poti
sence se skrivajo v neobdelanih peskovnikih
preddeževnih otrok
ki spiyo za zaprtimi okni
z dežjem v ustih
ne bo jih k igranju
grem v peskovnik in povabim Astrid
da si okopljeva noge
v neizbrušenem pesku
ki diši po dežju in kruhu
ki ga sanjajo speči otroci za zaprtimi okni.

PRIHAJA

Sonce zahaja
v svojo senco gredo stara drevesa spat
reka nima vrat
da bi v peščeno strugo vstopila
veter tihotno v dolino zalaja
noč se bo v kotanje razlila
slišim
kako prihaja draga
iz čistega curka teme
ovita z bršljanom in praprotjo zlede
zahaja
sonce zahaja in nima besed
dokler v tolmunu mrakov
veter v obup ne zalaja.

MOJA BELA LADJA

Ladje pristajajo
črne, orjaške, grozeče ladje
mornarji odhajajo
žuljavi
pozabljeni
morja pijani v mestne luči
klici se usipljejo čez krov
mornarji grejo domov
očeta pozdravit in mater poljubit
v trebušastih skrinjah se olje razliva
mornarji so žejni vsega
kar ljubica skriva
les se iz votlih trebuhov vali
mornarji so polni predmestnih luči
dobri
stari mornarji
ladje pristajajo
mornarji izprazniijo srca
z rokami raztrgajo njene vrvi
ladje odhajajo
mornarji popadajo
v votle trebuhe
ladje odhajajo
čez velike vodene rjuhe...

JETNIŠKI BRIVEC

FRANK F. BÜKVIČ

Metelka se je zbudil s hudim glavobolom. Bilo je kot da bi mu z nevidnim obročem stiskali možgane; čim je zganil z glavo, se je obroč zožil in bolečina postala neznosna.

Odprl je oči. Okrog njega je bilo temno kot v rogu.

„Kje sem za božjo voljo“, je dahnil in čutil alkohol, ki mu je vrel v žilah.

Prijel se je za čelo in na njem otipal strjeno kri. Desno oko je imel zatečeno, ustnice so bile suhe, iz ust mu je neprijetno zaudarjalo po žganju in tobaku, od prekomernega kajenja ga je pekel jezik.

„Kam sem zašel?“

Tipal je okrog sebe in ugotovil, da je spal na goli, nagniti slami, vrženi na vlažna, iz blata zbita tla. Nad zglobovi je bila mrzla, hrapava stena. Bil je oblečen, toda brez pasu, čevljev in žepnega noža.

„Kaj se je zgodilo?“, se je vprašal strahoma.

Snoči sta z Langošem pozno v noč pila žganje. „In potem?“ Zaman je napenjal možgane, da bi se spomnil, kako se je krokanje končalo.

Dvignil se je in sedel. Pri zgibu ga je zasklel hrbet, da je boleče zastokal.

„Zdaj še to! Ali sem padel, ker me boli hrbet? Navsezadnje sem se pretepal. S kom? Z Langošem? Langoš vendar ni pretepač.“

„Kje je stranišče?“

Tipal je po žepih za vžigalicami, da bi videl, kje je, in da si prižge cigareto. V svojo veliko nejevoljo ni imel ne vžigalic in ne cigaret. Obupan se je zleknil nazaj na slamo in nad seboj zagledal majhno pravokotno lino, skozi katero je silila komaj zaznavna svetloba.

„Mogoče je že dan, a šipa v okencu motna in umazana, da ne prepušča svetlobe.“

Blizu njega je nekaj zašumelo. „Podgane!“, se je prestrašil. Niti strupene kače mu niso bile tako odvratne kakor podgane. Čutil je mravljince, ki so mu zagomazeli po hrbtu.

Šum se je ponovil.

Trepetajoč se je oprl na komolce in napeš sluh. V temi pred

njim se je nekaj premaknilo in se mu nevarno približalo. Oblil ga je pot. Od groze so se mu naježili lasje. „Kdo tam?“ je hotel vprašati, a je od samega strahu kriknil kot da bi pravkar planil iz strašnih sanj.

Njegov krik je sprožil plaz surovih kletvic.

Čim je zaslišal Langošev glas, je živčna napetost popustila, minila ga je groza, srh ga je zapustil kot da bi trenil.

Langoš ga je v drugem kotu na slami imenoval največjega norca, ki tlači zemljo. Rekel mu je, da je človeški izvržek, ki je snoči v taborišču za vse večne čase izgubil svoje spoštovanje in zaigral svojo bodočnost. Dokler bo v taborišču, ne bo smel več briti ne poveljnika in ne stražarjev. Tudi las ne bo strigel, ker je glista in gliste ne strižejo las. Odslej bo živel kot živijo vsi ostali potepuhi v taborišču. Z žlico bo strgal prisušeno hrano s kuhinjskih kotlov, pretepal se bo za krompirjeve olupke in lizal kositrne skledе. Pa še tega ne bo dolgo, ker ga bo on, Langoš Bela, tako kot je Bog v nebesih, prej ali slej zadavil kot lisjak petelina. Samo zaradi njega so ga zaprli v temnico. Samo on je kriv, če mesec dni ne bo videl svetlega dneva in če ga bo taboriščna uprava izbrisala z liste vzornih ujetnikov in mu vzela pravico na predčasni odpust iz taborišča. On, Langoš Bela, je v svojem življenju pač vedno trpel zaradi človeških izvržkov in glist, kakršen je Metelka. Toda če on, Langoš, mesec dni ne bo videl svetlega dneva, ga Metelka vsaj tri mesece ne bo videl. Z gotovostjo pa ve, da britve nikdar več ne bo smel vzeti v roke. Poročnik Fazekaš je že snoči postavil za taboriščnega brivca Verenovega Joško. In Veren se je pri priči preselil v njegov brivski kot in kot kralj legel na njegovo posteljo. In stari Kari, njegov bivši sluga, bo od danes naprej stregel Verenu. Kot grofu mu bo stregel. Veren bo živel kot baron; vse se mu bo klanjalo; njega, Metelko, pa niti pes ne bo povohal. Sicer pa Metelka zaradi njega lahko vse svoje življenje ostane v temnici in tukaj zagnije. Naj ga le grizejo uši in v spanju naj mu podgane preglodajo uhlje. Naj bo kar lačen, kajti hrane v temnici je komaj za pol obroka tiste v taborišču in še tista je pičlo odmerjena. S temi besedami je Langoš zaključil svojo pridigo in Metelki na koncu preklel mater in sestro in vse krvno sorodstvo, na kraju pa njega samega in njegovo zarobljeno pamet.

Metelka Langoša niti enkrat ni prekinil. Tiščal je glavo v roke in ga poslušal. In tudi potem, ko je Langoš že molčal in si v temi zvijal cigareto, ni takoj spregovoril, temveč še vedno skušal dognati, kaj je snoči zagrešil. Nekaj se mu je sicer svetlikalo; zdelo se mu je, da se je pričkal in suval s stražarji, prepričan pa le ni bil. Kaj jim je rekel, da so ga preteпали?

Prav pošteno so ga morali nabunkati, sicer ga ne bi bolelo vse telo. Ampak zakaj so zaprli Langoša? Langoš uživa med stražarji spoštovanje kot noben drug jetnik. In Langoš tudi pijan ni bil tako, da ne bi vedel zase.

„Mater ti tatinsko, ali ti je bilo treba povedati policiji, da sem jaz prinesel žganje v taborišče? Jezik bi ti bilo treba odrezati za to. Še dobro, da ti nisem zaupal, kateri stražar mi je dovolil vtihotapiti žganje v taborišče, sicer bi tudi njega izdal.“

Langoš si je prižgal cigareto, da je Metelka vsaj za nekaj hipov videl, kje je, ko je šibka svetloba vžigalice rahlo osvetlila črne stene v celici.

„Kaj govoriš? Kaj govoriš? Jaz ničesar ne vem.“

„Zdaj ničesar ne veš, snoči pa si bil tako moder, da si vse vedel. Sicer pa bolje zate, da ničesar ne veš, mater ti pijano. Ničvrednež si, ki si niti tega ne zaslužiš, da bi človek pljunil nate“, je rekel Langoš jezno in potem le pljunil proti njemu.

„Vse me boli. Ali smo se pretepali?“

„Pretepali že, pretepali, tepen pa si bil samo ti. Da bi te le ubili izdajalca. Bi vsaj jaz imel mir, tako pa si tudi mene spravil v to luknjo.“

„Daj mi tobaka, da si tudi jaz zvijem cigareto!“

„Ne dam.“

„Ne bodi sebičen!“

„Meni praviš?!“, se je zasmejal Langoš. „Kaj pa si ti snoči z menoj počenjal? Niti požirka žganja mi nisi privoščil. Vse si sam polokal. Zato te je Bog tudi pošteno kaznoval.“

„Ali ti nisem dal steklenico, da se napiješ?“

„Potem ko je bila prazna, slepar! Po glavi bi te moral mah-niti z njo, da bi si za vse večne čase zapomnil.“

„Kot Boga te prosim, daj mi tobaka.“

„Ne dam in če pri priči pogineš.“

Metelka je nekaj časa užaljeno močkal. Obrnjen proti Langošu je gledal v tlečo cigareto, ki je v temi vsakokrat, kadar je Langoš potegnil iz nje, močnejše zatlela, in vohal dim, ki mu je dražil nosnice. Ta hip si je tako strastno želel kajenja, da bi za cigareto dal tudi suknjč.

„Pusti, da vsaj enkrat potegnem iz cigarete“, je poskusil znova.

„Ne dovolim ti. Ne tebi“, ga je zavrnil. Čez čas je le zmagala njegova dobrosrčnost, ker je rekel: „Če me ne boš vznemirjal, ti dam ogorek.“

„Pri svoji časti prisegam, da nikdar več ne bom pil“, je spregovoril zopet, ko mu je Langoš dal ogorek.

„Ti pa tvoja čast! Tvoje prisege niso vredne niti počenega

groša. Prav dobro se še spominjam, kakšne prisege si dajal svoji ženi dan po poroki in kako si se zaklinjal, da ne boš več pil. Pred njo si klečal, se jokal in se bil v prsi kot volk spokornik, a niti dva tedna nista minila, ko si prelomil obljubo in bil zopet pijan kot čep. Takrat so te menda prvič vtaknili v tranzit, da se ti izkadi alkohol iz glave, pasji sin. In kaj vse si počenjal na poročni dan! Tako si se napil, da niti svoje lastne žene nisi poznal, ker si jo zamenjal za taščo. Lep ženin! Namesto da bi z ženo delil poročno posteljo, si padel pod mizo in tam zaspal. Sirota si takšne poročne noči zagotovo ni zaslužila. In Mariška je bila dekle, ki ji je bilo treba iskati par. Pa še ljubila te je povrh, ker ti je že naslednjega dne vse odpustila.“

„Odslej bo drugače, zares drugače. Odslej pijače niti povohal ne bom.“

„Ker jo prej spiješ, krava. Samo priložnost ti je treba dati, pa takoj prelomiš obljubo. Tudi zdaj bi se napil, če bi dobil in bil prav takšen kot snoči.“

„Častna beseda, da ne bom več pil.“

„Kdo ti brani! Pijača je za to na svetu, da jo pijemo. Toda pij zmerno. Če bi zmerno pil, ti Mariška ne bi ušla z drugim. Tako pa niti leto dni ni izdržala pri tebi. S svojim pijančevanjem si tako dolgo teptal njeno srce, dokler nisi istisnil iz njega zadnjo trohico ljubezni.“

Langoševe besede so Metelko zadele v živo. V življenju ga ni ničesar bolj bolelo kot Mariškina izguba, sploh ker je vedel, da je samo on kriv nesreče in se je svoje krivde tudi zavedal. Posebno hudo je bilo prva leta, ker jo je večkrat srečal na ulici. Pod roko z drugim mu Mariška niti pogleda ni privoščila. Ob takšnih priložnostih je mislil, da bo od ljubosumnosti znorel. Šel je v gostilno, se napil in si potem v pijanosti izkričal boleče srce.

„In kakšno brivnico si imel! Na Glavnem trgu, na najbolj prometnem kraju. Generali in univerzitetni profesorji so se brili pri tebi. In kje je zdaj tista brivnica z generali in univerzitetnimi profesorji? Po večno suhem grlu si jo pognal.“

„Molči, prosim te, molči“, je rekel Metelka boleče. „Sploh pa ni res, kar trdiš. Brivnice nisem pognal po grlu. Samo zaradi svojih pomočnikov sem propadel, ker so me okradli.“

„Seveda, ker jih nisi nadzoroval, temveč raje posedal v gostilni. Fantje niso vtaknili v svoj žep samo napitnine, temveč tudi tvoje dohodke. Ljudje so takrat pripovedovali, da so tvoji pomočniki lahko po mili volji segali v blagajno. In potem tista frizerka, tista nališpana goska. Tista te je do kraja uničila, da si prišel na boben. Moral si prodati podjetje in se zadovoljiti

s tretjerazredno, umazano in zanemarjeno brivnico, ki si jo najel v predmestju, dokler tudi tiste nisi zapil.“

„Kaj te briga! Kaj te briga!“, se je razjezil Metelka, ugovarjal mu pa ni, kajti Langoš je povedal čisto resnico. Brivnica v predmestju ni bila na slabem kraju in bi z lahkoto uspeval, če ne bi pil. Tako pa je tudi tam šlo rakovo pot. Čim bolj je bil na psu, tem slabše pomočnike je imel in tem hitreje so se menjali. Ker jim ni mogel plačati toliko, kolikor jim je obljubil, so ponavadi že prvi teden odpovedali. Nazadnje je ostal pri njem samo vajenec, nevešč brivske obrti. Tu pa tam so ga skušali potegniti za nos postopači, ki so se izdali za izučene brivce, a jih je potem že prvo uro moral pognati iz brivnice, ker so držali britvo v roki kot mesarji nož. Zaradi slabe postrežbe je izostala stranka za stranko. Peščica, ki mu je ostala zvesta, pa se je brila na kredo, tako da včasih niti za žganje ni bilo, kaj šele vajencu za južino. Takrat je pil samo še žganje, kajti vino je bilo predrago. Brivski mojster pa je le ostal do zadnjega dneva; tako dolgo, dokler mu hišni lastnik ni zaprl brivnice in mu zaplenil vse brivsko orodje in opravo, ker mu že tri mesece ni plačal najemnine.

Metelka, ki se ni mogel sprijazniti z dejstvom, da ni več brivski mojster, je od žalosti tri dni popival, potem pa se s težkim srcem udinil za brivskega pomočnika.

Prvi gospodar ga je pognal na cesto že po nekaj dneh, ker je pozabil, da ni več mojster, temveč pomočnik. Obnašal se je, kot da bi on bil gospodar, in jel naročati ostalim pomočnikom in nazadnje celo gospodarju to in ono. Gospodar ga je najprej začudeno pogledal, misleč, da se mu meša, potem pa je nad njim vzrotil: „Kdo je tukaj gospodar, ti ali jaz? V tem podjetju sem doslej jaz odločal in bom tudi v bodoče. Tukaj je tvoja mezda in tam so vrata. Zbogom!“

Drugi mojster, njegov prijatelj iz mladih let, ga je odslovil zato, ker je zamujal, prihajal pijan na delo, včasih, posebno ob ponedeljkih ga pa sploh ni bilo na spregled. Mož je dolgo časa upal, da se bo Metelka, s katerim sta se skupaj izučila brivskega poklica, spametoval. Sproti je spregledal njegove prestopke, ga opominjal in karal, dokler ni uvidel, da je vsaka beseda bob ob steno.

Tretji in zadnji gospodar mu je pokazal vrata skoraj istočasno kot ga je nastavil, na vsak način prej preden je utegnil obriti prvo stranko. Službo je nastopil v ponedeljek zjutraj ob osmih. Bil je sicer točen, toda za seboj je imel prekrokano noč. Ko je vzel v roke britev in jel briti mrkega moškega srščih obrvi, ki ga je vajenec pravkar namilil, so se mu tresle roke.

Britev mu je kar naprej nagajala, dokler mu ni spodrsnilo, da se je ostro rezilo zarezalo mrki stranki globoko v lice. Ves krvav je možak planil s stola in pričel razgrajati. Tako je vpil kot da bi gorelo. Od same jeze je pograbil stol, na katerem je pravkar sedel, ga dvignil visoko pod strop in ga potem z vso silo treščil ob tla. Pri tem je vpil na Metelko in ga zmerjal s pijancem in smrdljivcem. Na koncu se je znesel nad gospodarjem in mu grozil s tožbo. Gospodarju je uspelo posaditi razgrajajočega moža nazaj na stol. Ustavil mu je kri, ga pomiril in ga lastnoročno in nadvse skrbno obril. Čim je možak odšel, je gospodar prijel Metelko za ovratnik, ga ozmerjal in postavil čez prag.

Po tej nezgodi Metelka sploh ni dobil službe. Brivski mojstri so menda izvedeli, kakšen brivec je. Ščasoma so na dogodek le pozabili in ga jeli najemati ob sobotah, ko je bilo posebno dosti dela. Toda polagoma se je Metelka tako zanemaryl, bil je neobrit, izpitega, skrokanega obraza, ponošenih hlač in na rokavih strganega suknjiča, da ga noben mojster ni maral več najeti. Ker pa brez dela ni mogel živeti, mu ni preostalo drugo kot beračiti in krasti.

Metelka je v srcu sicer soglašal z Langoševimi očitki, na zunaj pa se je branil in zato rekel:

„Vsakdo naj pometa pred svojim pragom.“

„Pred mojim pragom ni tako nasmeteno kakor pred tvojim.“

„Ni? Kaj da ni. Priznam, pijanec sem in slabič, ubil pa le nikogar nisem kot ti.“

„Ubil!? Kdo? Koga?“

„Nikar se ne delaj nevednega! Nekoč so celo vrabci na strehah čivkali o tem. Kaj pa je bilo s tisto starko z denarjem v slamnjači? Z nogavico si jo zadušil, hladnokrvno kot da bi bil na pojedini. Niti največji pijanec ni hujši od morilca.“

„Ni res!“, je planil Langoš. Kar zakorakal bi po celici, če ne bi bila tema v njej. „Jaz se starke niti dotaknil nisem. Le-to ve tudi sodnija. Reščanski jo je umoril. Zato so ga obsodili na dosmrtno ječo, mene pa...“

„Tebi pomagaču pa zasolili petnajst let. Ko jo je davil, baje niti s prstom nisi zganil, da bi umor preprečil.“

„Kako naj bi se uprl? Zelenec sem bil, Reščanski skoraj dvajset let starejši od mene. Popolnoma me je dobil pod svojo oblast, da sem slepo izpolnil vsako njegovo zapoved.“

„Nihče te ni silil, da se družiš z njim.“

„K nam je hodil.“

„K tvoji materi,“ je rekel Metelka.

„Da, k moji materi – vdovi. Mati ga je ljubila in mu verjela.

In Reščanski je bil tudi proti nam otrokom dober. Vedno nam

je kaj prinesel. Bili so slabi časi, mati brezposelna, jaz, najstarejši sin, ki sem se prav tedaj izučil pleskarske obrti, prav tako brez dela. Mlajši bratje in sestre so bili lačni. Nisem mogel gledati, kako trpijo glad. Reščanski me je pregovoril, da sva šla krast, sprva majhne stvari, potem vedno večje, toda nikdar na debelo. Ponavadi sem jemal le jaz. Bil sem majhen in droben, da sem lahko zlezel skozi vsako odprtino, on pa je stal na straži. Reščanski je kriv, če sem zašel na slaba pota. Bog mi je priča, da na umor nikdar nisem mislil. Vse se je zgodilo proti moji volji. Nisem vedel, da jo bo umoril, in še danes ne vem, zakaj jo je umoril. Šele ko je nehala hropsti, sem se zavedel, kaj se je zgodilo. Sicer pa, četudi bi vnaprej vedel, da jo bo zares ubil, menda niti pisnil ne bi, tako me je bilo strah pred rjim. Toda takoj po umoru sem se kesal. Že naslednjega dne sem se prostovoljno javil na policiji in vse priznal. Pa kaj ti bom pravil, ko itak vse veš. O umoru so takrat tudi časopisi na dolgo in široko pisali.“

Langoš je za nekaj časa umolknil in potem povzel: „Uprava v taborišču ve, da skušam oprati svoje grehe. Zato me bodo tudi predčasno izpustili na svobodo, ti pa stojiš do vratu v blatu. Dočim sem jaz samo enkrat padel in se od tedaj skušam dvigniti, gre pri tebi ves čas samo navzdol.“

„Žganje, ki si ga sinoči vtihotapil v taborišče, te bo posebno visoko dvignilo.“

„Mater ti pijano!“ se je razjezil Langoš. „Ali sem jaz vedel, da boš kvečjemu vsako jutro na tešče spil šilce, da si privežeš ima dovolj.“ Langoš je bil tako jezen, da je samo še vpil in zabavljal. „Ce bi vedel, kakšno tele si, ti sploh ne bi omenil, da imam žganje, kaj šele da bi ti ga prodal. Mislil sem, da si pаметen človek, ki ima glavo na pravem mestu. Prepričan sem bil, da boš kvečjemu vsako jutro na tešče spil šilce, da si privežeš dušo, ti pa zliješ vse naenkrat vase. In potem tista neumnost na dvorišču.“

„Kakšna neumnost?“

„Nikar se ne delaj nevednega!“ Langoš se je upravičeno jezil, kajti Metelka ga je spravil v takšen položaj, da nikjer ni videl izhoda iz njega. Med vsemi kriminalci so ga v taborišču imeli za najbolj poštenega in najbolj zanesljivega jetnika. Z ostalimi kriminalci se sploh ni maral družiti. Raje se je zadrževal med političnimi jetniki, ki so ga tako cenili, da so ga postavili za svojega sobnega starešino. Zadnje čase je hodil s stražarjem v okoliške kraje pleskat sobe. Stražarji so ga pustili po ves dan samega. Čeprav je imel dovolj priložnosti, Langošu niti na misel ni prišlo, da bi pobegnil.

„Ko te izpustijo na svobodo, te bodo z godbo spremljali iz taborišča“, je menil Metelka zasmehljivo.

„V taborišču ne maram poginiti kot ti, ki brez ječe sploh živeti ne moreš. Čim pridem na svobodo, si bom poiskal delo in živel življenje vredno dostojnega človeka, da me zopet ne zaprejo. Tebi pa pomeni ječa kraljestvo, v katerega siliš, če si slučajno na svobodi. Kadar pa si notri, te ne morejo spraviti ven. Lani so te morali s silo vreči iz tranzita, ko si odsedel kazen.“

„Tega ne tajim.“

Odkar je Metelka okusil jetniško življenje, mu je bilo v ječah zares ljubše kakor na svobodi. Ker je bil brezposeln – dela ni iskal, in četudi bi ga iskal, ga zaradi svoje potepuške zunanosti ne bi dobil – je bil več lačen kot sit. Večno brez denarja, si tudi sobe ni mogel privoščiti. Poleti je spal v mestnih parkih na klopeh, pozimi pa v remizah, v javnih straniščih ali, kadar je imel srečo, da je prišel do denarja, v azilu.

Dokler je bil brivski mojster, je imel svojo sobo. Ko sta se z Mariško vzela, sta imela celo lepo trisobno stanovanje z novim pohištvom, ki ga je Mariška obogatila s svojo balo. Ko mu je pozneje ušla, je vse vzela s seboj. Izselila se je brez njegove vednosti, medtem ko je bil v brivnici. Ko se je zvečer ničesar hudega sluteč vrnil domov, je našel v stanovanju samo gole stene.

Ker je bilo stanovanje za samca preveliko, si je najel skromno sobico. Ko tudi za to ni več zmogel najemnine, se je preselil nekam na podstrežje. Toda sčasoma tudi tam ni mogel plačati najemnine. Nekega dne je celo prodal gospodinjino blazino, da je imel za žganje. Nekaj časa se je potem pred gospodinjjo skrival, prihajajoč spat pozno po polnoči. Ker mu je bila gospodinja stalno za petami, se je navsezadnje preselil v mestni park na klop. Nekaj noči pozneje so ga stražniki zalotili pijanega, ko je v parku razganjal in vznemirjal zaljubljenca. Strpali so ga v zelenega Henrika med vlačuge in potepuhe in ga odpeljali v tranzit. V tranzitu je naslednjega jutra za zajtrk dobil juho – prvič po dolgem času je imel zopet nekaj toplega v želodcu –, nakar so ga, ne da bi ga zaslišali, sunili v zadnico in pognali na osovraženo ulico.

Takrat je Metelka prvič okusil, da se tudi v ječi da živeti in to celo bolj mirno kot zunaj. V ječi ima človek vsaj svoj kot, svoj koc in pozimi niti preveč mrzlo ni v celicah. Ko so ga kmalu potem zasačili pri kraji, so ga zaprli v tranzitu in ga obsodili na dve leti zapor. Ko je že nekaj tednov otepal kropno juho, se mu je nepričakovano nasmehnila sreča, ki se je je oklenil z obema rokama. Na vsem lepem je vstopil v celico stra-

žar in vprašal jetnike, če je med njimi brivec. Metelko je kar vrglo proti njemu.

„Ti si torej brivec. Ne izgledaš tako. Človek bi prej sodil, da si potepuh“, je rekel stražar.

„Brivec sem. Nekoč sem imel na Glavnem trgu brivnico.“

Metelka je moral slediti stražarju v jetniško brivnico. Poklicali so kot opica zaraščenega jetnika, ki mu je Metelka moral ostriči lase in ga obriti. Stražarji, ki so ga nadzorovali, so bili z njegovim delom tako zadovoljni, da je potem tudi nje ostrigel in obril.

Na ta način je Metelka po dolgem času zopet postal brivec, v ječi sicer, toda bil je brivec. Njemu se je celo zdelo, da je bil v ječi večji gospod kakor nekoč zunaj v mestu, ko je imel svoj lasten brivski salon. Družbena razlika med njim in ostalimi jetniki v tranzitu je bila tako velika, da je na svobodi o njej kvečjemu lahko sanjal. V primeri z ostalimi jetniki je živel kot kitajski cesar med svojimi podložniki. Medtem ko so ostali jetniki v celicah obirali uši, je on imel svojo lastno brivnico in v njej svojo posteljo. Uprava ga že zato ni pustila prenočevati med ostalimi jetniki, da se od njih ne bi nalezel uši in jih potem presejal na policijo, ki jo je bril in strigel. Medtem ko so ostali jetniki jedli smrdljivo zelje in črvivi grah, je on imel vedno poln predal kruha in cigaret ter si v kantini kupoval priboljške. V nasprotju z ostalimi kaznjenci se je smel svobodno gibati po vseh jetniških zgradbah. Ker je bril tudi politične jetnike, ki so imeli denar, je padla v njegov žep bogata napitnina. In ker v ječi ni bilo alkoholnih pijač, se je denar prvič v življenju obdržal pri njem. Kmalu ga je imel toliko, da se je oblekel od glave do pet, ga posojal na visoke obresti in nakupil drobnarijo, ki jo je potem prodajal po verižniških cenah. Dva stražarja sta ga oskrbovala z mestnimi vlačugami, ki jih je policija zaprla v tranzitu. Petični politični zaporniki so potem za denar lahko spali s pocestnicami kar v Metelkovi brivnici, ki jo je predelil s špansko steno. Izkupiček so vtaknili v žep stražarja in Metelka, pocestnice so dobile le malenkost. Ker je sodeloval s stražarji in užival njih zaupanje, se je Metelka imel enakopravnega z njimi. Zaporniki pa so ga imenovali gospoda in ga vljudno pozdravljali.

Metelka je sčasoma pozabil, da bo nekega dne odsedel svojo kazen in bo moral zapustiti ječo. Šele ko so ga poklicali v pisarno in mu povedali, da je odslužil svojo kazen, da naj zbere svoje reči in se javi pri vratarju, se je zavedel, da je lepega življenja nenadoma konec. Zaman je prosil uradnika, naj ga pustijo kar v tranzitu, kjer bo še naprej strigel lase in bril brade. Uradnik je bil za njegovo prošnjo gluh, da mu ni preostalo dru-

gega kot pobrati šila in kopita. Pa še potem je rotil stražarja, ki ga je spremljal k izhodu, naj ga odvede nazaj v jetniško brivnico. Navsezadnje so ga morali s silo vreči na cesto.

Ko so se za njim zaprla težka železna vrata, je imel Metelka solze v očeh. Imel je občutek, da je nenadoma v tujem, sovražnem svetu, ki ga hoče uničiti. Od same žalosti je stopil v prvo gostilno in se napil žganja, nakar se je vrnil pred ječo. V upanju, da ga bodo zopet zaprli, je tam razgrajal in razbijal po vratih. Stražarji, stari znanci, so ga nekaj časa poslušali in zasmehovali, nato ga pa pognali dalje.

Metelka ni vedel, kam naj bi se dal. Bil je kot tujec v neznanem svetu. Denar je sicer imel in tudi oblečen je bil dostojno, da bi zlahka dobil delo, ampak da bi zopet bil za pomočnika, ko je v ječi bil brivski mojster in sam svoj gospod, tako globoko se ni maral ponižati. Zato se je na vse načine trudil, da bi prišel nazaj v tranzit. Najprej je zapil ves zaslužek, potem pa pričel krasti, dokler se mu zares ni posrečilo, da so ga zopet strpali v zelenega Henrika med vlačuge in potepuhe in ga vrnili v ječo.

V ječi se je Metelka počutil kot izgubljeni sin, ki se po mnogih letih vrne iz tujine v rojstno vas. In če je imel zunaj vedno smolo, ga je v ječah spremljala sreča: že prvi dan je postal brivec.

Tokrat je ostal v tranzitu samo nekaj mesecev, nakar so ga z drugimi zaporniki poslali v internacijsko taborišče.

Metelko je v mislih zmotil Langoš, ki si je pravkar prižgal drugo cigareto. Zopet je gledal osvetljene stene in, ko je vžigalica ugasnila, rekel: „Ne pozabi na ogorek!“

„Dokler bom kadil, sploh na drugo ne bom mislil kakor na ogorek“, se je norčeval Langoš.

Od zunaj sta zaslišala korake, zarožljaj je zapah.

„Zajtrk!“, je zavpil stražar surovo in z žepno svetilko posvetil v temni prostor.

„No, si se že stregnil, brivec? Snoči si bil velik junak, zdaj pa izgledaš kot kup nesreče. Danes najbrž nikomur ne bi pre-rezal vratu.“

Ob stražarjevih zadnjih besedah se je Metelka kar prestrašil, rekel pa ni ničesar. Šele ko sta dva jetnika, ki sta prinesla zajtrk, njemu in Langošu porinila v roke skodelo z mlačno juho in dala vsakemu kos kruha, se je ojunatil in prosil, če sme na stranišče.

„Na stranišče pa smeš, čim spiješ juho in vrneš skodelo.“

Metelka je juho takoj spil, kruh pa vtaknil v žep.

Ko sta z Langošem vrnila skodeli, sta smela na stran, najprej

Langoš, potem šele on, nakar je stražar brez besede zaklenil vrata in odšel.

Metelka je bil užaljen. Tako zviška še noben stražar ni govoril z njim. In Langoš je smel prej na stranišče kot on. Stražarje je poznal vse po vrsti, ker so se hodili k njemu brit. Vsi brez izjeme so bili nasproti njemu vljudni. Tudi stražar Pfaffer, ki zdaj viha nos. Torej je z njim huje kot je mislil. Langoš ima prav, ko trdi, da mu je snoči za vedno odklenkalo in da bo odslej Veren tisti srečnež, ki se bo šopiril v brivskem kotu in cingljal z drobižem v hlačnem žepu.

Doslej je imel med vsemi zaporniki, tako političnimi kot kriminalnimi, samo on zares gosposko življenje, ker mu ni bilo treba opravljati težaškega dela, zmrzovati na polju ali se potiti v kamnolomu. Zato si ni mogel predstavljati, da bo odslej živel med potepuhi ter z njimi strugal umazane kotle. Pomanjkanja v taborišču še nikdar ni trpel. Nadaljeval je življenje, ki ga je živel v tranzitu. Tudi tukaj je bil brivec. Svojega posla sploh prekinil ni, saj je celo spotoma na transportu obril nekaj stražarjev.

Včeraj je še živel brezskrbno kot mali bog. Z rokami v hlačnih žepih je stal med vrati, se naslanjal ob podboje in gledal, kako so stražarji in njih pomagači med brcami in udarci delili večerjo. Metelka je nadvse rad opazoval taboriščno življenje in se naslajal nad trpljenjem sojetnikov. Posebno včeraj je bilo zanimivo, ker sta prejšnjo noč ušla dva politično nevarna jetnika. Poveljnik se je hudoval nad podčastniki, ki so se znesli nad stražarji in stražarji so na koncu iztresli svoj gnev nad jetniki. Vsi so bili prizadeti, samo on je stal ob strani in se smehljaj. Gledal je, kako so stražarji udrihali po političnih in kriminalnih betih. Povsod je videl švigajoče gumijevke, poskočne palice in okovana puškina kopita. Dvema so razbili čeljusti, nekateri so se od bolečin zvijali po tleh, eden je s polnimi hlačami ušel na latrino, odkoder so ga s palicami nagnali nazaj na dvorišče. Metelka se je tako smejal, da je imel solzne oči. Ko se je utrudil, si je prinesel stol, prižgal cigareto in gledal sede. Nesrečneži so morali telovaditi, se metati na tla, skakati visoko v zrak, dvigniti zdaj levo, potem zopet desno nogo in se zvijati v pasu. Čepeli so v nemogoči pozi in kadar se je kateri od onemoglosti prevrnil, so ga stražarji s puškinim kopitom spravili pokonci. Ko je bilo baletne predstave konec, so nadaljevali z opero: korakali so po razbeljenem pesku sem ter tja in peli do hripavosti. Metelka pa je sedel v senci, jih gledal in se hladil. In da bi zdaj vse to minilo? Prekleti Langoš, ki je moral prinesiti žganje v taborišče. Samo on je kriv njegove nesreče.

„Če ti snoči ne bi prinesel žganja v taborišče, danes ne bi bila v temnici,“ je rekel glasno.

„Mater ti pijano, navsezadnje si še upaš reči, da sem jaz kriv, ker so te zaprli,“ se je razhudil Langoš in preslišal stražarja, ki je stopil pred vrata. Šele ko so zarožljali zapahi, ga je slišal in utihnil.

„Langoš Bela, na zasliševanje!“, je poklical stražar kratko.

„Za njim bodo pa mene zaslišali“, je mislil Metelka. „Samo naj me ne tepejo, vse drugo bom prenesel,“ se je bal. „Kaj naj jim rečem? Kaj pa naj rečem? Pijan sem bil, pa se ničesar ne spominjam. Mogoče pa me ne bodo topli. Končno sem jih bril in strigel. Verena se bodo kmalu naveličali. Veren ni izučen brivec. Tako drži britvo v roki kot če bi odiral zajca. In kakšna strnišča pušča na bradi! Divjačina bi se lahko skrila v njih. Stražarji ga bodo kmalu pregnali. Še veseli bodo, da imajo mene. Še prosili me bodo, naj se vrnem,“ se je pogovarjal Metelka sam s seboj naglas.

Snoči je snedel samo nekaj žlic fižola, ostalo pa pustil Kariju, ki je vedno željno čakal na ostanke. Ko je Kari pojedel svoj in njegov fižol, je odšel k vodovodu, da umije skodele. On pa si je medtem prižgal cigareto, sedel na svojo posteljo in kadil v globokih požirkih, zadovoljen, da je gospod, ki ima svojega slugo. Kari mu ni nosil samo jed in pomival njegovo skodelo, temveč opravljal tudi ostale posle. Hodil je zanj po vodo, čistil je čevlje, pral perilo, pometal postrizene lase in vsako jutro pogrnil posteljo.

Zmračilo se je. Izpod ležišč se je dvigala tema. V baraki je šumelo kot v čebelnem panju. Od vrat se je nenadoma razlegel Lucianijev rezki glas, ki je klical jetnike v zbor. Metelka je bil oproščen tudi te nadloge.

Zbora še ni bilo konec, ko je prišel Langoš in nasproti njega utrujeno sedel na svoje ležišče. Langoš ga je vsak večer, kadar se je vrnil z dela, pozdravil. Snoči pa je zaman čakal na njegov pozdrav. Gledal ga je, da bi ugotovil, kaj je vzrok njegovega molka, dokler ni opazil, da se Langošev suknjič na prsih sumljivo boči.

„Kaj imaš pod suknjičem?“

Langoš se je namesto odgovora samo skrivnostno smehljaj.

„Kaj imaš?“

„Ugani!“

„Kruh.“

„Pa še nekaj.“

„Slanino.“

„Nekaj bolj veselega.“

„Žganje.“

„Uganil si,“ je rekel Langoš, potegnil steklenico na dan in jo stresel.

Metelka je kljub mraku videl, kako se je na žganju stvaril venec.

„Pristna domača slivovka,“ je rekel Langoš in pomolil steklenico Metelki pod nos.

„Prodaš?“

„Žganja ne prodam.“

Metelka je vedel, da se Langoš rad pogaja in pusti prositi in da bosta na kraju le sklenila kupčijo.

„Zakaj mi ga pa potem kažeš, ako ga ne prodaš? Po čem je kruh?“

„Tudi kruha ne prodam. Jutri ne pojdem na delo. Sam ga bom pojedel.“

„Dvajsetaka ti dam zanj.“

„Požvižgam se na denar. Od denarja ne bom sit. Ne tukaj v taborišču, kjer ni kantine.“

„Trideset.“

„Tudi za sto ne.“

„Polovico ga prodaj.“

„Niti rezine ne.“

„Potem me pa piši v kapo,“ se je napravil Metelka užaljenega.

„Kaj je bilo za večerjo?“

„Fižol.“

„Ali nisi sit? Fižol je vendar redilen.“

„Kruha hočem, dišečega kmečkega kruha in kozarček slivovke. Vsaj eno rezino mi ga odreži in šilce žganja mi natoči. S tobakom plačam oboje.“

„Kruh in žganje za tobak! Si znorel? Kruh in žganje dasta moč, tobak jo vzame.“ Langoš je nekaj časa molčal, potem pa rekel: „Se bova zmenila. Daj mi tobaka, da si zvijem cigareto!“

Metelka mu je brez besede porinil pod nos tobačnico in papirčke.

„Ne rabim papirčkov, kar v časopišni papir bom zavil.“

„Časopišni papir grize grlo,“ je pripomnil Metelka. Če bo Langoša peklo grlo, za to mu ni bilo mar, bal se je le za tobak, da si Langoš ne bi zvil predebelo cigareto. Langoš si je zares odtrgal velik kos časopisnega papirja, ga zmečkal, naložil nanj tobaka, oslinil papir in si zvil kot smotka debelo cigareto. Ko jo je prižgal, je časopišni papir zagorel z visokim plamenom in vrgel na strop in na ležišče pošastne sence.

Medtem so se z zbora vrnili jetniki in prižgali luč.

Langošu, ki ves dan ni kadil, se je od kajenja kar zavrtelo.

Razživele so se mu misli, oči so veselo gledale v svet.

„Zavojček tobaka za hleb,“ je poskusil Metelka, ko je opazil blagodejni vpliv nikotina.

„O tem bi se dalo govoriti.“ Langoš je potegnil iz platnene torbe hleb in ga vrtel v rokah.

Metelku so se ob pogledu na zlato pečeno krušno skorjo nabrale v ustih sline, da je pljunil na tla.

„Žganje ti prodam.“

„Od žganja ne bom sit.“

„Samo kozarček ga spij, pa ne pozabiš samo na glad, temveč tudi na to, da si interniran.“

„V taborišču mi ničesar ne manjka. Bolje kot tukaj mi tudi zunaj ne bi šlo.“

„Za tvoje življenje te kljub temu ne zavidam.“ Langoš je odmašil steklenico in jo pomolil Metelki pod nos. „Poduhaj! Božansko diši, kajne? Daj mi kozarec!“

Dal mu je kozarec, v katerega je Langoš nalil za požirek žganja.

„Samo za požirek, sebičnež?!“

„Molči in poskusi!“

Metelka je žganje najprej samo povohal, potem vzel požirek v usta, ga držal nekaj časa v ustih in ga šele potem pogoltnil. „Odlična je.“

„Kaj boš sodil, revež. Zate je vsako žganje odlično. Četudi bi ga s konjsko scalino razredčil, bi rekel, da je odlično.“

„Pet in dvajset za kozarec.“

„Petdeset.“

„Dve sto za celo steklenico.“

„Dve sto? Za dve sto ti niti vode ne bi prodal. Ne tebi, verižnik.“

„Dve sto petdeset in zavojček tobaka.“

„Dve sto in tobak naj ti dam za žganje, ki mi ga boš potem pomagal piti. Ta je zares posrečena!“, se je zasmel Metelka.

„Mi ne bo treba; pol kozarčka si ga vnaprej izgovorim.“

„Še to?“

Navsezadnje sta se le pogodila. Langoš je dobil denar, tobak in kozarec žganja, Metelka pa kruh in skoraj polno steklenico slivovke, ki jo je pil v dolgih, glasno klokotajočih požirkih kar iz steklenice in se kmalu opijanil. Žganje ga je tako spremenilo, da je iz njega postal popolnoma drug človek. Oči so se mu motno svetile, govoril je izredno mnogo in hitro in Langoša sploh ni pustil do besede.

Nekdo je v temi zapel sentimentalno cigansko pesem, polno hrepenenja po neutešeni ljubezni. Metelka se mu je pridružil,

dokler ga ostali jetniki niso prevpili, naj molči, ker nima posluha.

„Si že kdaj spal pri ciganki?“, je vprašal Langoš.

„Sem. Pred dvema tednoma,“ se je zlagal Metelka.

„Lažeš.“

Pred dvema tednoma so stražarji prignali v taborišče dve ciganski družini s številnimi hčerami. Uprava jih je nastanila v posebni baraki in jetnikom zapretila s temnico, če se jim bodo skušali približati. Ciganke so imele pisane obleke in kričeče rute. Pri hoji so šumele s krili, se ob pogledu na jetnike hihitale in ritale kot žrebice. Njih prihod je bil za jetnike več kot dogodek. Bil je doživljaj. Zopet ženske po dolgem času! Ženske, vroče, divje, zapeljive! Jetnikov se je lotila vročica. Kljub prepovedi so se približali ciganski baraki in poželjivo gledali vranje črne, v dolge kite spletene lase in vitke pasove, ki so bili tako vitki, da bi jih človek lahko med dvema prstoma stisnil in prelomil. Stali so tam dolgo, dokler jih stražarji niso z bikovkami pregnali. Ponoči so se potem baje posebno drzni jetniki le pritihotapili k cigankam.

„Lažeš,“ je ponovil Langoš, ker je Metelka molčal.

„Gosposki ljudje nikdar ne lažejo in jaz sem gosposki človek.“

„Kockar, ne pa gosposki človek.“

Metelki, ki je v kratkem času izpraznil več kot pol steklenice žganja, se je pričel zapletati jezik. Na svet krog sebe je gledal samo še v svetlih barvah. Imel je občutek, da ni v internacijskem taborišču, temveč v kavarni „Excelsior“, iz katere so ga nekoč vrgli natakari, ker je bil pijan in je vznemirjal goste. Ker je postal preglasen, so se spanja potrebni jetniki pričeli razburjati. Toda Metelka se za njih opomine ni zmenil, temveč jih zmerjal, češ da le oni njega ne pustijo pri miru.

Ko je zavohal žganje in videl veselega gospodarja, si je v družo zaželel tudi Kari, ki je medtem že legel. Sprva je Metelka gledal molče in zvesto kot pes svojega gospodarja, in če bi imel rep, bi zagotovo tudi z njim mahal. Navsezadnje se je ojunatil, suho zakašljaval in zaprosil Metelka za požirek žganja, češ da ga v želodcu črviči.

Metelka ga je najprej zavrnil. „Ni navada, da bi gospodarji popivali s svojimi slugami,“ je rekel, potem mu je pa le natočil šilce žganja v nastavljeno skodelo. Ni pa maral dati žganja Langošu, ki je medtem svoj delež spil, temveč ga celo imenoval Žida in oderuha, ki mu je najprej drago prodal žganje, zdaj ga pa hoče sam spiti. Pri tem se je zopet spomnil, kdo je bil on zunaj in kdo je v taborišču.

„Ali nisem poleg Lucianija največji gospod v taborišču?“, je pričel. „Reci, da nisem! Si upaš reči, da nisem? Če stvar točno

premislimo, imam v taborišču večjo oblast kot poveljnik, ki mi vsako jutro nastavi svoje grlo pod britev.“

„Prav takšna rit si kot jaz in vsi ostali tukaj,“ je bil Langoš užaljen, ker ni dobil žganja.

„Kdo pa brije taboriščnega poveljnika, če ne jaz? Meniš, da bi se poveljnik pustil briti od vsakega potepuha?“, je vzrožil Metelka. „Ne bi se pustil. Meni se pusti, ker sem gosposki človek. Nekoč sem bril ministre in kardinale.“

„Da se ti mati ne obrne v grobu, seme lažnivo!“

„Politična osebnost sem.“

„Rit kot jaz. Rit kot jaz.“

„Kdo je rit? Kdo?“

„Ti, predvsem ti.“

„Ni res! Gospod Metelka ni rit. Gosposki človek je. Uh, kako me črviči v črevih, gospod Metelka. Usmilite se me. Prosim še za požirek,“ je Kari nastavljal skodelo.

Metelka je želel govoriti s sebi enakopravnim človekom, zato je hotel povabiti Lucianija na kozarček žganja, a je bila steklenica prazna.

„Žganje, Langoš! Vsako ceno plačam,“ je vpil. „Denarja imam kot smeti,“ je potegnil listnico iz prsnega žepa in mlatil po njej s plosko dlanjo. „Kdo ima tukaj denar? Nihče. Niti Luciani ga nima. Samo midva s poveljnikom ga imava. Vi vsi pa ste s stražniki vred nemaniči in potepuhi, ki bi vse bilo treba zapreti. Samo Bogu čas kradete, državi pa kruh odjedate. „Klanjati bi se morali pred menoj, razbojniki. S poveljnikom bom spregovoril jutri, da bo to navado uvedel.“

„Drži gobec, razbojnik! Kdo se bo tebi klanjal!“ se je zadrhl nekdo v temi.

„Kdo je razbojnik? Ponovi, če si upaš!“, Metelka je stopil v temo, da obračuna z vsemi, ki ga zmerjajo z razbojnikom, a se je v temi nekam zapletel in padel.

„Kdo mi je podstavil nogo? H komandantu pojdem. Pritožim se. Zdaj takoj pojdem. Razbojniki ne brijejo komandantov,“ je razgrajal, se navsezadnje le dvignil in se odzibal iz barake na sveži zrak.

Metelkovo vpitje in zabavljanje se je izgubilo nekje pred barako. Langoš si je oddahnil in prijetno omamljen od žganja pri priči zaspal. Dolgo časa menda ni spal. Dva stražarja sta ga s puškinimi kopiti nagnala z ležišča, vpila in zahtevala, da jima izroči žganje. Omotičen od žganja in globokega spanca najprej sploh ni vedel, za kaj gre. Zato tudi besedice ni spravil iz sebe. Sicer ga pa stražarja sploh nista pustila do besede. Prvi ga je mlatil po glavi in po plečih, drugi je iskal žganje, razdril ležišče

in zmetal vse njegovo siromaštvo po tleh. Ko žganja nista našla, sta ga stražarja med sunki in brcami nagnala iz barake.

Metelka je baje med barakami rogovilil kot peklenšček. Najprej je hotel k cigankam. Potem je razgrajal pred glavnim vhodom in se drl na stražarja. Govoril je o nasilju, ki vlada v taborišču, zabavljal je čez upravo in grozil, da bo pisal samemu notranjemu ministru, ki jim bo že dal popra pod nos. Bodo videli, kakšne zveze ima. Njegova beseda povsod zaleže. Skoraj ni ministra v vladi, ki se ne bi pri njem bril. Metelka je imenoval poveljnika izdajalca, mahal z odprto britvo okrog sebe in vpil, da mu bo prerezal grlo.

Prihiteli so stražarji, ga uklenili in ga med pretepanjem odgnali v temnico. Ker je spotoma v temnico izblebetal, da mu je preskrbel žganje Langoš, so tudi Langoša pretepli in vrgli v temnico.

Langoš je v celici zaman suval in brcal do nezvesti pijanega Metelko, da bi izvedel, kaj vse je izblebetal. V skrbi za svoje dobro ime, nesrečnež vso noč ni zatisnil očesa in odšel v hudih slutnjah na zasliševanje. Ker ni hotel izdati stražarja, ki mu je dovolil vtihotapiti žganje v taborišče, so ga vpricho poveljnika do krvi pretepli. Vsega okrvavljenega in modrega od udarcev so ga vrnili v temnico.

Metelka pa sploh niso zaslišali. Samo preteпали so ga. Tako so ga mlatili, da se je opravljal po steni in tulil, kot da bi ga iz kože devali.

Oba kaznjenca so izpustili iz temnice šele čez trideset dni. Langoš je izkušnjo odlično prestal. Stražarjem je ugajal predvsem njegov trden značaj, ker ni maral izdati njihovega kolega, ki mu je dovolil prinesiti žganje v taborišče, čeprav so medtem že sami našli krivca. Na koncu se je tudi poveljnik prepričal, da je Langoš mož na mestu, ki si je zaslužil zaupanje pri oblasti in tudi pomilostitev.

Ko je mesec dni pozneje prišel v taborišče nadzornik iz glavnega mesta, so Langoša proti pričakovanju izpustili na svobodo. Metelka pa so še naprej obdržali v taborišču. Briti več ni smel. Živel je potepuško življenje, strugal prisušeno hrano s kotlov, se tepel s potepuhi za krompirjeve olupke, beračil za ogorke in sčasoma popolnoma propadel.

PESMI

KAREL RAKOVEC

SEL

Neodjenljivi sel
se prebija do jaza.
Znan in nenavaden,
potrpežljiv in nenaden
trubadur, diplomat, vlomilec
oblega, napada, se umika in povrača,
snubi, roti, seka, seka,
da bi izročil poslanico.

VRABEC I

Mat 10, 29

Soparica duši.
Sonce teži palmove liste.
Jadra so zgrbljena kot prsi stark.
Vravec molči.
Bebec dvigne lok,
ptič zamiži.
Jezerna gladina se zgrne
nad nepokorno puščico.

VRABEC II

Visim v precepu.
Klic na pomoč
se odbija od niča.
Pod oboki odmeva, bobni.
Krokodil zaziya in me spusti.
Streznem se, omotičen,
in pristanem na strehi
kot vravec.

IZVRŽENA PIŠČAL

Izvržena piščal
ne vzvalovi pod viharjem
plešočih prstov,
ne vname se ob ognjeniku
pojočih ust.

Vihar ohromi,
ognjenik zakrkne,
piščal spreleti
zakasnel srh.

V zatišju nerabne cevi
njen lastni valj zraka
ji neslišno
v neizrekljivih tonih molči.

TAKTIKA

Z gotskimi nogami bobnajoč
po hipnotizirani ploščadi prsi
žametast pajek daljša noč.
Matjaž se zdrami in plane
– v roke smrti.

V konice bikovih rogov
prelita energija pobesnele mase
razgnala bi najtršo snov.
Matjaž se jim elegantno umakne.

PISMO

Imamo se dobro.
Namesto ljubezni
imamo banke in tanke.
Psihoanaliza rešuje
osebne probleme.
Droge težijo
strah pred življenjem in smrtjo.
Tehnika je napredovala

od tistih dob, ko je grešnica
s solzami močila noge
in z lasmi si izbrisala grehe,
ker je mnogo ljubila.

STRMINA

Od gore se odlomi
skala.
Po kruti rebri
bolečina nezadržnega pada,
kamen ob kamen,
živec ob živec.
Čemu si nam sprožila čas,
mati?
V globeli se sonce odbija
od vlažnega proda.

SVATBA

Pastir je zatrobil.
Beg planetov se ustavlja,
vračajo se v jedro.
Muke negotovosti,
privlačjenja in odbijanja
so dozorele.
Miza diši.
Pohabljeni
(povabljeni od začetka sveta)
plešejo.

MOST

Zeleni zmaji stražijo most.
Pohotni vrtinec
sesa dneve, zrak, kri.
Bradati brodolomec
vstotič zakriči
začetni verz
potaplajočih se spominov.
Na dnu tunela bela lisa,
v sredi lise belo mesto,
zvesti zmaji stražijo most.

SREDNJI VEK IN MARIJA

MILAN KOPUŠAR^v

Osamosvojitve evropskih narodov, ki sovпада v šestnajstem stoletju z renesanso in reformacijo, pomeni optimistično afirmacijo sveta in človeka. V posvetnem renesančnem življenju se ta afirmacija izraža s poglobljenim spoznavanjem človeka, v verskem življenju pa je vidna v zavesti svobodne človeške narave ter v ceni, ki jo dobiva posameznik, družina in ljudstvo. Že v petnajstem stoletju je vzkliko na uspehih, ki jih je človek dosegal s podvrženjem narave, neko nejasno hotenje ustanoviti religijo na temeljih razuma. Doba izumov in odkritij je preoblikovala družbo, ki si je začela postavljati posvetno praktične cilje: sistematično in znanstveno raziskovanje narave, industrijsko delo, pomorsko trgovino ip. To je doba, ki je zadala smrtni udarec sholastiki in pripravila pot za preobrazbo družbe, za razcvet znanosti in umetnosti. Galilei, Leonardo, Rafael, Michelangelo, Dürer, Kopernik, Erazem, Shakespeare, Cervantes... so nekatera imena na nebu tiste velike dobe prehoda v moderno. Humanizem je reševal zahodni svet iz dekadence fevdalizma in nemoči stare znanosti, bil je pa tudi najmočnejši sunek otrdeli in – kot se včasih naglašja – temni srednjeveški miselnosti, ki je ločila tri vrhunske vire spoznarja: dogmo, avtoriteto in razum.

Doba, ki se je dokončno nagnila v zaton ob geslih svobode in enakosti, je resnično potemnela; bila je kot tisti bron, ki ga je čas prekril s temnozeleno in rjavo plastjo ter ga nato, v prvih desetletjih tega stoletja, prelil v nove oblike. Kaj je bil srednji vek, kateri so rjegovi simboli? Tisoč let od milanskega edikta do odkritja Amerike je edinstvena freska, ki kaže sijaj prenosa stare grške kulture v nov svet, pa tudi sijaj viteštva, fevdalizma, križarstva, romanj in papeštva. To je doba, ki jo po mnenju humanistov prekriva gosta megla barbarizma – tisočletna noč, osvetljena z grmadami inkvizicije in sežiganji čarovnic, tisoč let vere in praznoverja, tisoč let despotskega fevdalnega tlačenja človekove svobode in časti (ius primae noctis...). Po drugi strani pa je to doba potujočih vitezov, romantičnega kulta in spoštovanja

dame, doba logike, pa tudi nežne umetnosti, ki je bila posnemanje narave, narava pa posnetek božje esence. Genij srednjeveškega človeka je izražen v Tomaževi Sumi, v Dantejevi Božanski komediji, v alegoričnih epih (Perceval, Roman o roži), v gotških katedralah, v skulpturah in cerkveni plastiki. Vendar pa je srednji vek še posebej znar po izredni Marijini slavi, in če nikjer drugje, se tu dovolj rešuje.

Srednji vek je pel o Mariji in jo častil z jezikom sladkosti in zavzetosti, „cum dulci lingua Mariae“. Spomnimo se samo trubadurja in pesnika himen svetega Bernarda. Dante je došel do najvišje vizije po njej, ki je živi vir upanja – „V tebi je usmiljenje in pobožnost, / krasota in sij sta v tebi zbrana / in vse, kar v ustvarjenem je bitju dobro“ (Raj, XXXIII, 19). Vsa znanost je bila pod njenim varstvom; slavne univerze, npr. pariška, so bile posvečene „sedi sapientiae“. Da, srednjeveški človek je govoril o tisti sveti materi na mnogo načinov: v znanstvenem, pesniškem in arhitektonskem jeziku. Najbolj viden je gotovo kameniti jezik, o katerem hočem predvsem govoriti.

Gotske katedrale so kipeči spomeniki Mariji – kot roke sklenjene k molitvi. Vse govore o Materi ljubeznivi – vsak kamen, vsako okno in vsaka roža nad vrati nosi v sebi neko skrivnostno, božansko podobo in izraz molitve. Analiza gotske arhitektonike nam pokaže, da so tendence tega sloga usmerjene v absolutno. Že romanski slog je prelomil s tradicijo – šlo je za način izraziti nekaj človega, izrazito človeškega, ki pa s svojo zemeljsko težo in resnostjo preprostih oblik govori vendar duhovno religiozni jezik. Gotika je to duhovno formo izkristalizirala ter jo usmerila kvišku; v gotški obliki se izraža umetnostna volja mladih ljudstev po absolutnem. Ekspresivni izraz išče intimnost, a obenem strogost, misterij in božanstvo. Klasična umetnina, posebno skulptura in arhitektura, je ustvarjala človeško organske oblike – iz njih kipi duhovna harmonija, ki se utelesi v občuteni zunanji podobi. Gotika je izraz notranjega trenja, ki najde izhod v abstraktni obliki, usmerjeni proti nebu. Gibanje duhovnih sil se intenzivira do patetičnosti; srednjeveški umetnik je v svoji nadživljenjski, religiozni ekstazi in dvigu v absolutno daleč stran od grškega umetnika, ki je dal božanskosti estetske čutne oblike.

Notre Dame v Parizu je ena od prvih katedral, zgrajenih v gotskem slogu in je bila navdih za mnoge druge. Kdo bi mislil, da je mogoče vdihniti toliko duhovnosti in notranjega življenja v kameno zgradbo. Vse v njej živi in diha – Marija ima tu svoj zemeljski dvor.

Katedrala v Amiensu ima najvišjo notranjost, katedrala v Chartresu najlepšo rozeto, Notre Dame v Parizu pa najlepšo fasado.

Znameniti francoski arhitekt Corbussier je rekel, da je ena sama brezmadežna geometrija. Obvlada jo pravokotnik, ki je razdeljen v tri vodoravne in navpične predele z rozeto v središču. V prvem vodoravnem predelu ali galeriji stoji prek vse fasade osemindvajset kraljev iz stare zaveze. V francoski revoluciji so jih z vrvmi potegnili dol ter jih obglavili, ker so mislili, da so te kronare glave francoski kralji. V srednji galeriji nad temi kralji stoji Marija z Jezusom in ob njeni strani dva angela. Zglavje ji krasi veličastna rozeta; včasih je okrog glave nosila še zlat svetniški venec. Nad njo je tretja galerija, balustrada, dvakrat višja od spodnje. Dviga se v zrak in v nebo. Vertikalno perspektivo začenjajo od spodaj trije veličastni portali. Pri vsej uravnovešeni simetriji cele fasade so ti mogočni vhodi nekaj človeškega. Niso čisto enaki – južni je malo nižji. Tako pri vsej popolnosti nekaj šepa. Fasada je nekaj duhovnega in nekaj človeškega. Po svoji simboliki je znak moške moči Francije, ki jo je gradila, v njeni sredi pa je mistična roža – Rosa mystica.

V notranjosti pariške katedrale je upodobljena nad glavnim portalom Marija z množico svetnikov, vendar je njena najlepša podoba v južnem portalu, kjer kraljuje z malim Jezusom, sedeča na prestolu. Ob njej stojita ustanovitelja katedrale škof Maurice in kralj Ludovik VII. A notranjost ni okrašena samo z religioznimi motivi, ampak je polna slikovite in bogate plastike s posvetno vsebino, predvsem z motivi človeškega dela v posameznih letnih časih. V katedralah najdemo poleg božjega in svetniškega tudi plastično upodobitev vsakdanjega življenja srednjeveškega človeka. Tako je v Amiensu upodobljen za mesec februar kmet, ki se greje ob ognju, v marcu kmet okopava svoj vinograd ali pa v njem obrezuje trto (Chartres), v maju lovi vitez s sokolom (Pariz) in kmet počiva v senci (Amiens); v juniju je košnja, kmet stoji pol gol v travi in kosí (Amiens) ali pa je pravkar obstal in brusi koso (Pariz).

Najlepši simboli v katedrali so rozete – v Notre Dame je največja nad glavnim vhodom, dve sta v križni ladji. Iznajdba rozete je nekaj izrednega, prav takrat so izpopolnili tudi izdelavo barvaste stekla, ki so ga uporabili v visokih oknih in rozetah, da so zajeli luč v njenih mističnih barvah in sublimirani igri. Rozete, zlasti največje nad glavnim vhodom, so razpredeljene na mnogo načinov, v skupku medaljonov so zbrane in upodobljene mnoge skrivnosti. In Marija je bila „Rosa mystica“.

V teh in drugih rečeh se kaže osebnostno in splošno ljudsko razmerje do arhitekture in skulpture. Gradnja in stavbarstvo sta pomenila srednjeveškemu človeku mnogo več kot današnjemu. Pri velikih gradnjah so bili zaposleni vsi – kralj, plemstvo, meščani, vitezi in trgovci in navadni ljudje. Gradnja je trajala desetletja,

stoletje... Osebnostni odnos do svetnikov in Marije je izpričan v mnogih zanimivih epizodah. V Chartresu je ohranjeno steklo, ki prikazuje, kako so si kamnoseki ob klesanju kipov nadeli rokavice in se oblekli v posebno „kukulo“, nekako redovniško haljo, ker je bilo to zidanje svet posel. Pri mešanju malte so kralj, kraljica in škofje metali vanjo zlate prstane in dragulje, da bi bila cerkev lepša. Sveti Bernard je dobil navdih za svojo himno „Ave Maris Stella“ v notredamski katedrali, ko je, po legendi, spil tri kaplje Marijinega mleka. Pred svetim Dominikom je Marija v tej cerkvi oživila: stopila je predenj z biblijo v roki in mu naročila, naj pridiga o njej.

Kakšen prizor se je nudil očem, ko je jutranje sonce posijalo skozi stekla in se je ves barvasti sijaj razlil po cerkvi. Svetniki na podstavkih so oživeli in se pripravili za službo božjo. Procesija se je približala oltarju, oglasil se je polifoni motet ali kak drug koralni napev, ki je slavil Marijo: „Ave mundi imperatrix, ave nostra mediatrix, ave mundi sublevatrix, ave nostrum gaudium!“

Nemalo srednjeveških spomenikov, posvečenih svetnikom in predvsem raznim „sočutnim“, „veselim“ in „lepim“ Madonam, je posejanih tudi po Slovenskem, npr. po okolici Celja, v žički kartuziji, v Solčavi, na Ptujski gori in drugod. Skulptura, ornamentika in stilizacija so bile srednjeveškemu človeku tvorna življenjska sila; v arhitekturi, kiparstvu, dekoracijah in miniaturah se je duhovno konkretiziral. V življenju, ki je bilo težko in temno, je bilo plastično simbolično ustvarjanje važna komponenta odkrivanja smiselnosti. Romarska in gotska umetnost sta nudili človeku okvir njegovega emotivnega osebnega in družbenega življenja. Srednji vek si je, kot vsaka druga doba, ustvaril simbole svoje eksistenčne trdnosti in smiselnosti, a jih ni našel samo v arhitektonskem in upodobljenem svetu, ampak tudi in predvsem v svetu svojega mističnega in intelektualnega reda. Filozofija, ki se je spuščala do najbolj razčlenjenih predelov logike in metafizike, ni bila, kot se navadno govori, v službi teologije, ampak je s svojo metodo dosegla razumsko in mistično obrazložbo vesolja in človeka. Podoba srednjeveške družbe je, v nasprotju z moderno dinamično družbo, statična in vertikalna, rastoča navzgor; sfere filozofije se zato nenehno križajo s sferami teologije. Ne bi mogel mimo tega premišljanja, če bi se tu ne spomnil ene najpomembnejših postav srednjeveškega intelektualnega in mističnega življenja, Janeza Dunsca Scota, filozofa nove smeri, modernega razlagalca dogme in razuma, ki si je s svojim češčenjem Marije pridobil časten naslov „doctor marianus“.

Ena najvišjih oblik eksistenčne osmislitve in reševanja za človeka tistih stoletij železnega meča in križa je bila mistika. Marija je ideal, po katerem je hrepenel srednjeveški človek, je simbol

lepega, človečnostnega in odrešilnega. Bila je skrivnostna roža pesnikov in umetnikov, pribežališče bolnih, stiskanih in trpečih. V petem spevu Vic pripoveduje Bonconte iz Montefeltra: „... s predrtim grlom sem pričel bežati, / vso pot le peš, roseč s krvjo poljano. / Tu vid in glas sta mi zamrla hkrati, / „Marija“, vzdihnem, padem, iz na plani / telo obleži in več ne more vstati. / Povem resnico in živim jo oznani: / angel me božji prime...“ (Slov. prevod Alojz Gradnik). Boncontejeva duša se je rešila pekla z vzdihom „Marija“. Tako je mislil srednjeveški svet, tako so gledali tisti, ki so gradili katedrale: dvigniti se po Mariji, kultivirati se in poduhovljati. Marija je ideal – pesem tega in onega sveta. Zato ji je pesnik z vso svojo umetniško bitnostjo pel in osebno govoril: „Tu se‘ colei che l'umana natura nobilitasti.“

POEMS

TED KRAMOLC

I GAVE MYSELF

I gave myself
to women,
I offered myself
to Muses
(those unfaithful
frigid bitches),
I gave myself
to people
of my and of foreign origin.
I gave myself
to God,
to worthy causes.
They bored me all.

Then --

I gave myself
to dream:
Ah, dreams.
Finally.

PAPER FLOWERS

Paper flowers
in white
deep snow --
these dreams of mine,
of you.

Purple
mauve
vivacious,

PESMI

TED KRAMOLC - FRANCE PAPEŽ

PREDAL SEM SE

Predal sem se
ženskam,
odprl sem se
muzam
(tistim nezvestim,
mrzlim vlačugam),
dal sem se
ljudem
moje in tujih deželá.
Predal sem se
Bogu
in višjim ciljem.
Ves sem se utrudil.

Nato -
sem se vdal
sanjam.
Ah, končno...
sanje.

PAPIRNATE ROŽE

V belem,
globokem snegu
rože iz papirja -
to so moje sanje,
moje in tvoje.

Škrlatne,
vijolične
in razigrane,

elegantly bend.
The torn petals
beautifully orange
young
in nervous evening breeze
in sinking winter sun.

What else is there to do
but to plant more
paper flowers.

They'll all be dead
tomorrow
buried
by the drifting wind
in deep
cold snow.

IF YOU DIE

If you die,
die now
While your skin is fresh.
Like now.
While my memory
is young
psychadelic, vivid:
orange lime
and fuchsia.
Die now
and I'll die.
The coffin of my soul
tranquil
pallid.

Don't die!
I'm scared
that
I'll die
if you do
like
I've promised.

elegantno upognjene;
raztrgani cvetni listi
so lepó oranžni
in mladostni
v razgibanem večernem vetriču,
v zimskem potapljačem se soncu.

Kaj naj drugega počnemo,
kot vsajamo nove
papirnate rože,

čeprav bodo v divjem vetru
jutri
vse pokončane,
zakopane
v globokem
mrzlem snegu.

ČE UMREŠ

Če umreš,
umri zdaj,
ko je tvoja koža sveža,
zdaj,
ko je moj spomin še mlad
in živahen,
koža oranžna
in fuksija
v cvetu.

Če umreš,
umrem jaz
in krsta moje duše
bo mirna,
bleda.

Ne umri!
Bojim se,
da bom
tudi jaz
umrl,
če umreš ti –
kot sem obljubil.

PAPER BOATS

I made small
paper boats
from your love letters.
They all
had pretty little sails.
My hands unsteady
with their brittle
whiteness
tremble,
when
I place them
in the restless stream.
To float...
to capsize,
to drown.

THE AUGUST WIND

Flaxen hair,
a field of August oats
in sinking copper sun
moving with a wind.

It rises
moves,
the waves not unlike
the sea.
It floats
and sways,
It heaves.
Then -- -- quiets.

The wind
is me.

PAPIRNATE LADJICE

Iz tvojih pisem
sem naredil
papirnate ladvice.
Vse imajo lepa,
majhna jadra.
S tresočo se rokó
polagam
njihovo krhko
belino
na deročo reko.
Plavajo
in drvé,
prevračajo se
in dvigajo,
dokler se vse ne potopé.

VETER V AVGUSTU

Rumeni lasje ovsa
valovijo na polju
v avgustovem vetru
in v potapljaóem se bakrenem soncu.

Dvigajo se
in hité
v neznano,
kot morje.
Plavajo
naraščajo
in se umirjajo.

Jaz sem
veter.

MY SHADOW

I play tricks
with my shadow
I want to catch it
walk on it.
I wait for August
for High Noon.
The sun straight
above
I jump it.
I have no shadow.
I've become
it.

THE SEA NYMPH

"Come", she said,
her voice deep orange.
His hands
numb
on the mounds of sand,
he called sculptures.
He couldn't see her,
for the sun,
behind her hair
was orange.
The shadows
of her straight legs,
blue arrows,
hit his neck.
"Come"
she said
again.
He rose.
There was no need
for words.

They left no footprints
in wet
yellow sand.
White

SENCA

Igram se
s svojo senco,
hočem jo ujeti,
stopiti nanjo.
V avgustu čakam
na najvišji dan,
ko je sonce
prav nad mano.
Skočim,
a ni sence –
jaz sem
senca.

MORSKA DEKLICA

Pridi, mu je rekla
z globokim, oranžnim glasom.
Njegove roke
so odrevenele
na kupih peska,
ki ga je imel za svoje skulpture.
Ni je mogel videti,
ker je bilo rumeno sonce
v njenih laseh.
Sence
njenih ravnih nog
so kot sinje puščice
prebodle njegov vrat.
Pridi,
je dejala
še enkrat.
In on se je dvignil
brez
besed.

Nista pustila odtisov stopinj
rumenem pesku.
Cudni,
ra mokrem,

strange birds,
with long black beaks
sat silently
on turquoise swells.
Rocks sliding into sea,
kept their secret.

SUNDAY MORNING RAIN

The rain
in late morning.
In the garden
a metal table top —
a drum.

Through heavy eyes,
In the window frame
I see the branch of an apple tree
I planted.

The flowers are heavy,
bent,
the roses, I know
have lost their scent.
The dormant grass
Will turn green again.

The Sunday morning rain,
my chest
a drum.
My eyes
a screen,
I feel your presence,
inhale the fragrance
taste your skin.

I tell you words
in carefully muffled whispers
so no one will hear.
I shield my eyes
they tell too much.
Yet there is no one here
but rain.

beli ptiči
z dolgimi črnimi kljuni
so tiho sedeli
na turkiznih vzpetinah.
V morje drseče skale
so odnašale skrivnost.

DEŽ V NEDELJSKEM JUTRU

Pozno jutro je
in dež
ra vrtu
bobna
po stari železni mizi.

S priprtimi očmi
gledam skoz okno
na vejo jablane,
ki sem jo nekoč vsadil.

Cvetovi so težki
in sklonjeni,
rože so – vem – izgubile
svoj vonj,
a speča trava
bo ozelenela.

Dež nedeljskega jutra
tolče
po mojih prsih.
Oči so
zastrte
in tvojo bližino čutim,
tvoje vonjave vdihavam,
dotikam se tvoje kože.

Govorim s teboj
pritajeno in šepetaje,
da nihče ne sliši.
Zaslonim si oči,
ki preveč govore –
nikogar ni,
le dež potolkava.

O UPORABI NARODNIH JEZIKOV V ZNANSTVENI KOMUNIKACIJI

ŠTEFAN SLAK

Po krajšem opisnem uvodu v modalitete znanstvene komunikacije je namen tega članka osvetliti nekatere probleme uporabe narodnih jezikov v znanosti, s posebnim ozirom na slovenščino in z dodatnim poudarkom na slovenski zdomski znanstveni produkciji.

Ne da bi se spuščali v kakšno globljo filozofsko definicijo znanosti, lahko rečemo, da je znanost neke vrste znanje, znanstveno raziskovanje pa proces pridobivanja oziroma graditve tega znanja. Ni pa to kakršno koli znanje, temveč tako, ki z najmanjšim možnim številom zakonov in ugotovljenih odnosov obrazloži čim večje število pojavov in ki ga je mogoče vsaj logično, če ne empirično preveriti.

Kopičenje rezultatov znanstvenega raziskovanja pa bi bilo nesmiselno, če ga ne bi posredovali drugim; temu procesu posredovanja znanstvenih izsledkov pa navadno rečemo *znanstvena komunikacija*. Tako postanejo izsledki posameznih raziskovavcev ali njihovih skupin družbena last in so izpostavljeni kleščam strokovne kritike, ki lahko primejo v metodologijo raziskavanja, analizo podatkov, interpretacijo rezultatov ali pa kar v samo miselnost problema. Nadaljnja usoda na novo pridobljenega znanja je lahko v praktični uporabi ali v izobraževalnem delu, služi pa navadno tudi kot osnova za ponovno znanstveno delo. Seveda pa pod znanstvenimi izsledki ne razumemo samo empiričnih študij, ampak tudi teoretične obdelave in pospešitve, interpretacije in reinterpretacije.

Pojavnih oblik znanstvene komunikacije je več. Najpogostejše so izsledki objavljeni v obliki članka v kaki specializirani znanstveni reviji, dostikrat pa tudi v splošnejših revijah. S porastom znanstvene produkcije se večja število revij in njihova specializiranost. Take periodične znanstvene publikacije predstavljajo do sedaj najpopolnejšo obliko znanstvene komunikacije, imajo pa tudi svoje slabosti. Od časa, ko so izsledki ugotovljeni, do takrat, ko postanejo dostopni drugim, lahko mineta dve leti ali pa še več, kar ima za posledico najrazličnejše podvojitve pri raziskovalnem delu. Med publikacije spadajo tudi knjige, ki pa so pogostejše splo-

šitve večjega števila izsledkov, verjetno že prej objavljenih, in predstavljajo integracijo znanja na višji stopnji, redkeje pa so to kompilacije izvirnih empiričnih izsledkov.

Drug način znanstvenega komuniciranja je podajanje referatov na znanstvenih kongresih, konferencah ali sestankih, bodisi mednarodnega, državnega, regionalnega ali pa lokalnega obsega. Ta način posredovanja je hitrejši, je pa nepopoln in so zato referati pozneje dostikrat tudi objavljeni kot članki.

Najhitrejši način komuniciranja pa je dokaj neformalen. Obstaja namreč kar v privatnem dopisovanju in medsebojnem informiranju posameznih specialistov. To seveda ne zadošča osnovni nalogi znanstvene komunikacije, omogoča pa hitrejšo interakcijo med znanstvenimi delavci, ta pa dostikrat presega okvire držav ali celo blokov. Iz omrežja takih „kratkih stikov“, se rodijo „nevidni kolegiji“.

Nesmiselno pa bi bilo verjeti v tako stopnjo organiziranosti znanstvene komunikacije, da bi s temi točkami že kar izčrpali njene pojavnne oblike. Vsako od navedenih zvrsti bi bilo mogoče razčleniti, pa še dodati druge oblike komunikacije, kot so vladne publikacije z omejeno distribucijo, klasificirane publikacije, ki jih pozneje dostikrat deklasificirajo, razne publikacije za notranjo uporabo, članki, ki izidejo posamezno, itd.

Zaradi rastočega obsega in sestavljenosti znanosti (ta namreč raste v geometričnem zaporedju, če jo izrazimo kot funkcijo časa) pa v doslej omenjenih oblikah znanstvene komunikacije manjka še en člen. V domala neomejeni gmoti znanstvenih podatkov, raztresenih tudi v najzakotnejših revijah, je težko najti tiste, ki jih kdo išče. Zato so članki resumirani (ali vsaj navedeni) v posebnih bibliografskih publikacijah, ki so opremljene z indeksi, tako da je mogoče brez večjih težav odkriti tisto snov, ki raziskovalca najbolj zanima. ZDA imajo dokaj izdelan sestav takih publikacij za razne stroke. To pa je mednarodnega pomena, ker so vključeni tudi članki, napisani v tujih jezikih, seveda kolikor imajo na razpolago ljudi, ki te jezike znajo. V bližnji bodočnosti pa bo mogoče „vskladiščiti“ ogromne količine znanstvenih podatkov na magnetofonskem traku. Tako vskladiščenje bo ekonomično v dvojnem smislu: 1. zahtevalo bo razmeroma malo prostora za veliko količino informacij; in 2. omogočilo bo hitro in lahko lokalizacijo zaželenih podatkov.

Od problemov znanstvene komunikacije pa ni na zadnjem mestu vprašanje jezika. Takoj je razvidno, da sta možni vsaj dve alternativni. Članki so lahko objavljeni v materinem jeziku, ki ga znanstvenik dostikrat tudi najbolje obvlada in v katerem se je verjetno izšolal in usposobil, ali pa so objavljeni v kakem svetov-

nem jeziku, ki ima vsaj na področju znanosti položaj nekakšnega mednarodnega jezika. Tak jezik je bil včasih latinščina. Po upadu latinščine in še pred njim so se začeli nekateri narodni jeziki vsaj deloma uveljavljati kot mednarodni znanstveni jeziki, npr. francoščina in nemščina, v zadnjem času pa predvsem angleščina in tudi ruščina. Od umetnih mednarodnih jezikov je najmočnejši esperanto, vendar se ta v znanosti doslej ni uveljavil in tudi ne izgleda, da se bo.

Oglejmo si najprej pozitivne strani uporabe takega mednarodnega jezika na škodo narodnih jezikov. Tudi če se znanstveni izsledki in teoretične študije objavljajo samo v tistih jezikih, ki so za to usposobljeni (med le-te spada kajpak tudi slovenščina), je takih jezikov na pretek, toliko pač, da se jih znanstvenik ne bi mogel vseh naučiti. Tako so članki, napisani v različnih narodnih jezikih, dostopni najširšemu krogu znanstvenikov in drugih bravcev šele posredno, preko prevodov ali drugotnih publikacij, seveda če do takih publikacij sploh pride. Čeprav je znanje jezikov za pravega znanstvenika neobhodno potrebno, pa so glede učenja jezikov časovne omejitve in se lahko postavi vprašanje, koliko jezikov se sploh splača učiti. Zaradi neznanja tujih jezikov pa govorimo o *jezikovnih pregradah*. Le-te so včasih tudi enosmerne, kot je to primer z ZDA in Sovjetsko zvezo, ker ameriški znanstveniki pogostokrat ne znajo niti enega tujega jezika, Rusi pa so v tem pogledu bolj izobraženi, pa zaradi tega znanstvene informacije tečejo v eno smer gladkeje kot v drugo.

Uporaba enotnega mednarodnega jezika bi odpravila jezikovne pregrade, pa tudi potrebo učenja več kot enega svetovnega jezika. To je navidežno privlačna okoliščina, posebno za tiste, ki resno mislijo na možnost, da bi ta mednarodni jezik bil ravno njihov materin jezik. Temu pa lahko dodamo še možnost enotne in mednarodne priznane terminologije in morda še nekaj manj verjetnih manjših spregledanih koristi, pa smo že kar opravili s pozitivnimi stranmi uporabe mednarodnega jezika v znanosti.

Znalo pa bi se zgoditi, da bi nam pri občudovanju tako enostavne rešitve ne ravno enostavnega problema začeli šklepetati zobje. Saj se kar sami od sebe ponujajo odgovori na vprašanja o upravičenosti ali celo praktični možnosti takega poenoličenja. Čigav bo ta mednarodni jezik? Komu bo to koristilo, komu škodovalo? Kakšne bodo politične implikacije takega uniformiranja? Kako bo to vplivalo na razvoj narodnih kultur in ohranitev narodnih samobitnosti? Na podlagi kakšnega mednarodnega dogovora bi bilo to izvedljivo? Ali bi izbiro jezika določala njegova množična razširjenost, ali morda njegova lepota, ali pa njegova usposobljenost za znanstveno komunikacijo in tradicija, ali morda splošna raz-

vitost kulture jezikovnega območja če ne kar število vodikovih bomb v državnem skladišču? Koliko časa bi ti kriteriji sploh ostali nespremenjeni?

V sedanjem trenutku se zdi, da je večina člankov objavljenih v narodnih jezikih, to se pravi, v materinem jeziku raziskovalca, čeprav je število člankov, objavljenih v tujem jeziku, znatno. Dostikrat se to zgodi, ker v domačem jeziku ni primernih revij, ali pa, ker raziskovalec živi v neki tuji deželi in tam tudi objavlja. Obstajajo pa tudi mednarodne revije, katerih število se množi. Dilema še ni kritična, imamo pa lahko za verjetno, da jo bo bodočnost na tak ali drugačen način reševala.

Od negativnih strani uporabe enotnega mednarodnega jezika v znanstveni komunikaciji utegne biti najpomembnejša ravno škoda, ki bi jo pri tem trpele narodne kulture, ki so s svojim jezikom neločljivo povezane. V jeziku se skriva bogastvo narodne kulture, ki jo ravno jezik v največji meri posreduje. Vsaka okrnitev jezika se bo čutila tudi v kulturi. Čeprav je znanost, tako v celoti kot po strokah, poseben del kulture, ki je v hierarhiji sestavnih delov kulture v nekem smislu avtonomen in je tesneje povezan z znanostjo izven narodnih meja kot pa z drugimi deli narodne kulture, še vedno po svoje narodno kulturo preoblikuje in jo navdihuje, pa tudi iz nje jemlje. Temu pa ne bi bilo tako, če bi zmagala ideja mednarodnega znanstvenega jezika, ki bi imela raznarodovalen vpliv in bi v skladu z naraščajočim pomenom znanosti težila k osvojitvi znatnega dela izobrazbenega procesa. Ne bi bilo previdno izključiti možnosti, da bi kdaj v bodočnosti (če ne že jutri) narod brez znanstvene elite, ki bi se bila sposobna znanstveno izražati v svojem materinem jeziku, postal komaj kaj več kot folklorna ali plemenska regionalna zanimivost, nekakšna zakotna kolonija bodočnosti, kamor bi tuji etnologi zahajali po snov, tako kot zoologi obiščejo mravljišča.

Psihologi nam vedo povedati, da je med mišljenjem in jezikom (govorom) tesen odnos. Temu pa lahko dodamo odnos mišljenje - znanost in odnos jezik - kultura, pa imamo sklenjen krog: kultura - jezik - mišljenje - znanost - kultura. Pomišljaj tukaj pomeni interakcijski odnos, vključujoč dvosmerni vpliv. Psihološko sta znanost in jezik v medsebojnem interakcijskem odnosu: okrnitev enega pomeni okrnitev drugega. Zgodovinarji znanosti bi nas vedeli poučiti o tem, da se je znanost pri različnih narodih razvijala na različne načine, v skladu s kulturnimi značilnostmi naroda. Viri znanstvene originalnosti so v različnih jezikovnih (in kulturnih) območjih različni. Ali iz tega ne sledi, da bi redukcija znanstvenega izražanja na en sam jezik pomenila zoženje obsega virov

znanstvene originalnosti? Čeprav problem zahteva globljega študija, se zdi, da se iz predhodne diskusije ponujata dva sklepa z ozirom na posledice uporabe enotnega znanstvenega (v večini primerov tujega) jezika: 1. pojav bi negativno vplival na kakovost splošne kulture naroda; 2. utegne pa negativno vplivati na sam razvoj znanosti.

Ni pa očitno, da bi nakazana dilema morala biti stvar izbire; možna je tudi sinteza, po možnosti taka, da bi bil volk sit, ovca pa cela. Ključ do take dialektike pa utegne biti v maksimalni uporabi narodnih jezikov z optimalno naslonitvijo znanosti na narodne kulture in narodne politično-gospodarske skupnosti (tako da bi znanost slednje krepila, ne pa uničevala), vendar pa pod pogojem, da se pretrgajo zaviralne mreže jezikovnih pregrad. Za to pa obstajajo najrazličnejši prijemi. Omenimo naj samo tri (čeprav bi bilo koristno misliti tudi na druge možnosti):

1. Vsak zmerno pomemben človek bi se moral brezpogojno vključiti v primerne mednarodno-uporabne bibliografske publikacije, tako da bi bil vsaj v povzetku dostopen svetovni javnosti. Taka možnost je že danes realna.

2. Važnejši članki naj bi se v celoti prevedli v enega ali več svetovnih jezikov, za prevode pa bi lahko imeli posebne specializirane revije. Za nekatera področja take revije že danes obstajajo.

3. Strokovnjaki naj bi znali vsaj dva tuja jezika (kar seveda velja tudi za Amerikance), vendar ne nujno oba z vrha lestvice pomembnosti. Eden teh jezikov bi bil lahko svetoven, eden pa manj pomemben, tako da ne bi vsi znali ista dva tuja jezika. V znanju nepomembnega jezika je namreč pomembna prednost, ki je v tem, da primanjkuje drugih strokovnjakov določene stroke, ki bi ta jezik znali.

Vse, kar smo rekli v prid narodnim jezikom, velja seveda tudi za slovenščino. Naši predniki in sodobniki so nam izbojevali kaj dostojno stopnjo slovenske znanosti, in to v klavnih okoliščinah. Razvoj slovenske znanosti pa zavira kronično pomanjkanje denarja za raziskovalno delo, kar ima za posledico dokaj močan odtok možganov. Uporabo slovenščine v znanstvenih publikacijah pa otežkoča pomanjkanje večjega števila slovenskih strokovnih revij, to je pa spet stvar denarja. Če upoštevamo znaten odtok slovenskega denarja v korist manj razvitih republik, se znajdemo pred nerodnim paradoksom: zdi se, da imajo le-te več denarja za objavljanje znanstvenih člankov v domačem jeziku, pri Slovencih pa je ravno na tem področju denarni primanjkljaj občuten. Zato bodo morali naši matični rojaki najti tako ravnotežje med denarno pomočjo prijateljskim sosednim narodom in golo samo-

SLOVENSKI LIKOVNIKI V SVETU

slikar TED KRAMOLC

Kanada

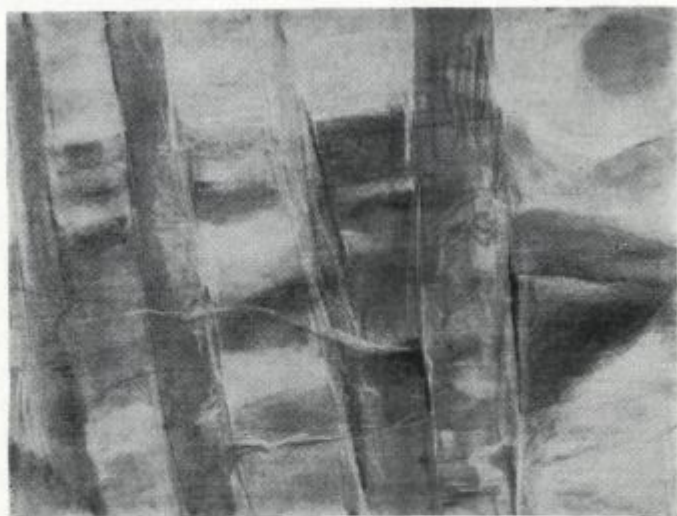
BODEČA NEŽA (pastel, 1970)

VRBA ŽALUJKA (pastel, 1971)

BREZE IN LUNA (pastel, 1971)

ZIMA – ONTARIO (pastel, 1970)

pomočjo, da bodo imeli dovolj denarja tudi za večjo mero znanstvenega prispevka, temu pa naj bi kar po receptu sledilo: a) drastično povečanje števila slovenskih znanstvenih revij, kar bi že samo po sebi pobujalo znanstveno delo; b) objavljjanje člankov v domačen, to je slovenskem jeziku (po številnih podatkih bi bilo gradiva za take publikacije dovolj); in c) takojšnja vključitev takih člankov v mednarodne strokovne bibliografije.

To bi seveda moral biti množičen proces, ne pa nekaj, kar bi bilo omejeno na tiste oddelke slovenske univerze, ki so si že do sedaj pridobili dober mednarodni ugled.

Pri vključitvi slovenskih publikacij v mednarodne bibliografije bi lahko sodelovali slovenski profesorji na različnih univerzah v zdomstvu, posebno v ZDA. Vsakdo bi lahko pospravil doma v svoji stroki. Tako ukrepanje bi vplivalo veliko bolj osvežilno kot pa tarnanje o krivdi drugih, ki tega dela niso opravili.

Posebno poglavje pa predstavljajo slovenski znanstveniki in raznovrstni strokovnjaki v tujini. Močnemu emigracijskemu valu ob koncu vojne je sledilo počasnejše, vendar izčrpavajoče izseljevanje, ki je v zadnjem času postalo legalnejše in intenzivnejše. Del celotne emigracije predstavljajo študentje, znanstveniki in drugi intelektualci. Upravičeno lahko govorimo o slovenskem možganskem odtoku, na katerem trpijo tudi drugi evropski narodi. Tudi večji narodi zaskrbljeno gledajo na ta pojav, za slovenski narod pa je pojav iz razumljivih razlogov alarmanten. Slovenski znanstveniki v tujini, ki jih je prav gotovo za celo univerzo, v glavnem delajo v tujih organizacijskih tvorbah in v tujem jezikovnem območju ter so z njim organsko povezani, temu pa se po slovensko pravi, da koristijo tujini in samim sebi, matičnemu delu naroda in naši zamejski in zdomski skupnosti pa malo ali nič in se tega tudi sami zavedajo.

Ni pa treba dolgo preudarjati, pa se že pokaže, da bi lahko slovenski znanstveniki in profesorji vsaj del svojih publikacij objavljali v slovenščini, ne da bi to škodovalo njihovemu delu v tujem jeziku. Napravili bi celo dober vtis, če bi lahko na svojem publikacijskem seznamu pokazali tudi kaj takega, s čimer se njihovi kolegi ne bi mogli postaviti. Tudi s splošno-znanstvenimi in splošno-kulturnimi članki bi lahko dali kaj več od sebe, saj bi to samo sprostilo vplivalo na včasih kar pretirano obrtniško zamaknjenost v svojo ozko stroko.

Taka linija razmišljanja pa zadeva ob širši problem slovenske zavezi z vsemi intelektualnimi in čustvenimi karakteristikami ter z njo povezano narodno-politično in kulturno dejavnostjo. Na

nivoju svobodne razumske diskusije je treba statistično-pisarski pojem „prebivalstva SR Slovenije“ takoj dopolniti s pojmom *integralnega slovenstva* (ta izraz se mi zdi adekvatnejši od Debeljakovega „globalnega slovenstva“). Le-ta pa izvira iz tiste vseslovenske zavesti človeka, ki jo določata njegova kultura in njegova vest, in ki je osnovana na vsestranski celovitosti našega naroda in njegove samobitnosti, pa udarja preko ideoloških, političnih in geografskih pregrad. To načelo pa velja ali bi moralo veljati za vse manifestacije narodne samobitnosti in kulturotvornosti, kar že samo po sebi vključuje razdrobljeno zdomsko znanstveno skupnost.

Pri tem pa se odpira vprašanje slovenske zdomske znanstvene revije, ki bi zajela del slovenske znanstvene produkcije v inozemstvu in tako na svoj lasten način prispevala k rasti slovenske znanosti in povečanju njenega ugleda, preko nje pa tudi k splošni kulturi slovenskega naroda. Globina take revije bi lahko variirala od izvirnih znanstvenih publikacij v določeni specialni stroki do poljudno-znanstvenih in splošno-preglednih člankov. Ideja seveda ni nova in tudi dobre znanstvene publikacije v slovenskem jeziku so na seznamu dosedanjih dosežkov naše zdomske skupnosti, še zdaleč pa ne dosegajo naših zmogljivosti in količine naših tujejezičnih publikacij.

Objavljanje zahtevnejših člankov v taki reviji ne bi bila za članke slepa ulica, če bi se v skladu s prej omenjenimi kriteriji članki vključili v mednarodno uporabne bibliografske publikacije. Za tako vključitev pa so predvsem odgovorni specialisti raznih strok, pa tudi drugi, ki imajo kakršne koli možnosti sodelovanja pri bibliografskem delu.

Za povzetek lahko mirne duše poudarimo, da je uporaba narodnega jezika v znanosti sestaven del narodne kulture in eden dejavnikov, ki jo določajo. Kakor tak pristop sam na sebi ni optimalen za uspešnost mednarodne znanstvene komunikacije, tako je njegove negativne strani mogoče minimizirati. To pa velja tudi za uporabo slovenščine v znanosti in drugih kulturnih sferah v okviru tistih meja naših razsežnosti, do kamor segajo silnice naše kulturotvornosti in zavest naše svojstvene samobitnosti.

NEKOMU Z IMENOM CVETICE IN KAMNA

VLADIMIR KOS

Na mavrico tvoje drobne solzé
se je vzpel zahodnik.
In vedel sem, da z zemljó počiva dež
odslej
med tramovnim vonjem poletja.

Na mavrico
zadnjih leskov solzé,
pod šepetom „Dragi gospod“,
nad podpisom s trdotežkim Čopičem –
kot da bambus bode bolezen.

Na mavrico, veš.
Srcé so pokrili oblaki, trave, poti za živali.
Kdo trepalnicam noči
bo oči spominov
zavezal?

NE NEHAJTE

Ne, ne nehajte spreminjati svetá,
kjerkoli ste,
z motiko in z ladjo in z drobnogledom,
in s kuhanjem,
in z brisanjem grenkih solz čez vero.

Ne, ne nehajte spreminjati sveta
za sveti up –
ker le, kar ni vredno ljubezni,

zбриše ognjen poljub
na ustne zemljé, ko v Zemljó rodi se.
Ne, ne nehajte spreminjati sveta
v slovenski ep -
da z drugimi zazveni v sinfonijo,
po svoje lep,
po svoje igraje na zgodovino.

Ne, ne nehajte spreminjati sveta,
kjerkoli ste,
čeprav so se stisnile sence k steni
in manj nas je...
Mar nismo zaradi tega - Slovenci?

MARIJA IN ANGEL

FRITZ DIETRICH - TINE DEBELJAK

Kdo je potrkal na dver
in me preplašil vso?
Kdo mi je vsul ta večer
tolikšno luč nad glavó?

Kdo je tu vstopil in zre
me s sladkimi očmi,
da v žilah trdo je vse?
Kdo hoče tu bivati?

Kdo me je vso obdal,
razvel mi lase?
Kdo mi sladkost poslal
v moje srce?

Je to nebeški dar?
Zvezd padajočih blisk?
Vesoljnih luči žar?
Slapov bučeči vrisk?

Obesil je rdeči plod
v moje srce?
Zaliv se zlatih vod
globoko v svet zaje?

Odpri si šotor Boga
kot čašo cvetu,
da padla je vame vsa
svetost Sinú?

Kdo je potrkal na dver
in me preplašil tako?
Kdo me je k Bogu zavel?
Kdo?

MARIJIN MOJSTER

(ODLOMEK)

LEV DETELA

Tistega hudega dne, ki je padel na nedeljo, v bridkomrzeli zimski čas, so zabučale trobente in zaropotali bobni. Oblekli so me v praznično obleko in me gnali med vrsto biričev in vojakov iz ječe v sivi zimski dan.

Na cestah se je nabralo morje ljudi, ki je paslo zijala, se sprenevedalo, kričalo in se prepiralo med seboj. Ko sem se pojavil v okovih med vrstami stražnikov, so razburjeno vzrojili, kot da se je prikazalo deveto čudo. Ženske so s prsti kazale name, kot na hudodelca, in otroci, ki se jih je kar trlo, so se krohotali, prevrivali in topli med seboj.

Tu in tam mi je kak nepridiprav zalučal kamen pod noge in ženske so vreščale in pljuvale predme. Sploh je bila to strašna pot, ko sem hodil skozi razjarjeno množico. Nehote sem se moral spomniti na Kristusa in njegov težki boj v Jeruzalemu, na njegovo trnjevo pot in muke na križu med obema razbojnikoma. Kaj ni bila končno ta pot, po kateri sem šel sedaj jaz, ubog, neznanen človek, tako podobna tisti Kristusovi poti? Kaj ni to neprestano človeško napadanje drugačnega in šibkejšega, kaj niso vsi ti že kar vsakdanji človeški zločini neprestano nadaljevanje Kristusovega križanja? Kaj niso vse krivice, ki jih družba slabotnim stalno prizadeva zločin, kot tisti, s katerim so ubili Odrešenika?

Tesno in žalostno mi je bilo pri srcu, ko sem stopal med divjo množico in sem bil sredi vsega tega vrveža, sredi vseh teh ljudi bolj sam, kot kdorkoli na svetu.

Na hudi dan si vedno sam, mi je pelo v notranjosti.

Na hudi dan si vedno sam... Na hudi dan si vedno sam... Na hudi dan...

Že smo korakali po zadnjih ulicah mesta, že so se hiše redčile, kot drevesa v posekanem gozdu. Hitro smo dosegli ovinek, kjer stoji Velika gostilna kot zadnja značilnost mesta. In potem smo že bili zunaj, na planjavi, na travnikih, odetih v drobno snežno odejo. Zdeli so se kot bele orjaške rjuhe, bili so podobni belim mrtvaškim goljavam.

In tam pred gozdom se je lesketala v sivini dneva reka. Reka, usodna mrzla reka, bridka reka, moja smrt!

Na hudi dan si vedno sam!

Toda ne! Kot da je še neko usmiljenje, sem med množico na planjavi zagledal otožni obraz svoje žene. Mahala mi je, kot da me bodri in vzpodbuja, naj ne omagam, naj ne obupujem, naj se borim. In zagledal sem svoje otroke in njihovi obrazi so se zasvetlikali pred mojimi očmi kot majhen žarek upanja, kot znamenje, ki napoveduje boljši in pravičnejši čas.

Spet so se oglasile trobente in zagrmeli so bobni in cerkveni prapori in križi so se zasvetlikali sredi zime.

Ustavili smo se ob bregu reke, kjer je nanese precej proda in vejevja. Tu so zbili proti sredini nekak mostiček, kolišče, kil je vodilo prav v sredino toka, kjer je voda silno drla in delala vrtince.

Še enkrat so pristopili posvetni in cerkveni sodniki in me vprašali, če sem kriv.

„Odgovori, nesrečni človek, kar te vprašamo poslednjč: Si kriv, da si se povezal s hudičem in hudimi duhovi? Si kriv čarovništva, bogokletstva in drugih zločinov? Si povzročil ti kugo v mestu in na deželi, zaradi katere je umrlo toliko ljudi? Povej, nesrečnik: Si grešil ali nisi grešil? Odgovori, če te vprašamo! Reši svojo dušo, ki je zašla na pota zablod in prepadov!“

„Presvetli, milostni sodniki. Nedolžen sem! Nedolžen!“ sem spet zavpil, kot že tolikokrat.

„Toda mi v to ne verjamemo,“ so mi spet rekli. „Tvoja slika ima v sebi lekakšno neprijetno silo. To je hudičeva slika. Ta slika ni zrasla iz tvoje domišljije. Te slike nisi naredil sam, temveč s pomočjo hudiča!“

„Ni res, ni res, presvetli sodniki,“ sem vzkliknil v gnevu in obupu.

„Mi ti pač ne verjamemo,“ so spet vzkliknili. „Naj torej o tvoji krivdi ali nedolžnosti odloči Najvišji, sam večni Bog. V njegove roke položimo sedaj tvojo usodo. Zvezanega na rokah in nogah te bomo peljali po mostičku do rečnih vrtincev. Tam te bomo pah-rili v deročo reko. Če si kriv, ti ne bo več nobene rešitve. Utonil boš kot kamen. Bog se naj tedaj v svoji pravičnosti usmili tvoje nesrečne duše. Mi ljudje ti ne moremo odpustiti... Če pa nisi kriv, a v to kar in kar ne moremo verjeti, tedaj te bo rešil sam Stvarnik, ki je ustvaril tudi tvoje življenje, iz teh mrzlih valov... Tedaj je tvoja nedolžnost izpričana in potrjena. Vse ti bo odpuščeno in potrjena bo tudi enkratnost in moč tvojega slikarstva... Torej, naj se zgodi božja volja! Naj v naslednjih trenutkih odloči sam Bog. V njegove roke položimo tvojo usodo!“

Spet so se oglasili bobni in trobente. Tudi množica je divje zavreščala. Vse to sem čutil in videl samo skozi nekakšno temo.

Pred mojimi duhovnimi očmi pa je polzelo kot blisk vse moje nekdanje nesrečno, a tudi tako lepo in ljubljeno življenje. Žena, otroci, v smehu in joku na domači trati, zvon vaške cerkvice, naš potok in naša domača polja, visoka gora s temnim skrivnostnim gozdom in studencem v svoji usodni sredini. Pred mojimi očmi so se zaiskrila prekrasna poletja in sredi modrine neba so zaplavale nadnaravno velike Marije v sirjih plaščih. In zagledal sem svojo zadnjo sliko, povest o smrti treh Devic in viharju in treh novih cerkvicah, nastalih iz zaobljube. Ni mi šlo iz glave in iz srca, da bi moja zadnja, nesrečna slika bila tako nevarna, da bi zaradi nje moral umreti. Kaj je res bila tako drugačna, drzna in nespodobna, da bi me to moralo stati glavo? Kaj pa, če ne preresejo moje človeške drugačnosti in posebnosti, kaj če jih moti bolj kot vse slike izpod moje roke ta moja drugačna pojava, moj drugačni obraz, moja čudnost v za to nepripravljenem svetu?

Spet sem videl svojo sliko kristalno jasno pred seboj. To ne more biti slaba slika, to je slika vseh slik, slika, narejena na čast Devici Mariji in ljubezni in veri, to je krona mojih dosedanjih slik in naporov.

O Gospod Bog, usmili se trpljenja rjega, ki stoji tu spodaj v mrazu in snegu in sredi divje neprizanesljive množice, usmili se ga na ta hudi dan in izreci pravično sodbo!

Sedaj sta pristopila dva sodrijska hlapca. Z ostrimi jermeni sta mi trdo zavezala roki na hrbet in nogi tako, da nisem čutil več niti krvi, ki kroži skozi žile. Ves sem otrpnil od groze in obupa, le srce sem še čutil utripati in biti. In to je bilo hrupno, neerakomerno in razburjeno, primerno tako hudemu dnevu in krvoločnemu trenutku, ki se je približal.

Kako rad bi še enkrat zagledal obraz moje preljube žene in videl velike, bleščeče oči svojih nedolžnih otrok.

A kaj, ko me obdaja taka gosta grozljiva tema, da ničesar več ne občutim in ničesar več ne razvidim in zaznam. Iz grozljive daljave še valove človeški glasovi proti meni, tu in tam še zaslišim kak jasnejši klic ali vzklik, potem zadoné molitve in bobni zaropotajo in trobente in zvonovi se oglasé in cerkveno petje!

Zdaj me ženejo po mostičku do vode. Valovi šumijo neprizanesljivo in zlohotno. Tu je tok silno deroč in struga globoka.

Oh, le kaj se bo zgodilo z menoj!

Sedaj so bobni grozljivo narasli, ropot me je čisto zmedel in že me je nekaj sunilo, da sem odletel z mostička in kot kamen treščil v ledenomrzle valove.

Mraz se mi je zarezal v telo, kot da bi bil sestavljen iz tisočerih ostrih nožev. Nekakšni krogci so se zasvetlikali v moji notra-

njosti in tista mučna omotica, ki me je še malo prej obdajala in držala v pesteh, me je sedaj na mah zapustila in dvignil sem se v stopnjevano, zgoščeno zavest, v kateri so vse mišice mojega telesa začutile v sebi nezemeljsko moč, kot da bi bile iz jekla in ne iz človeškega mesa.

Voda je šumela okrog mene kot veletok. V strugi me je spodneslo, tal nisem mogel otipati nikjer več in tudi zaplavati nisem mogel, saj sem imel roke in noge tesno zvezane. Tako se nisem mogel dolgo držati na površini.

Že mi je zmanjkovalo sape, požrl sem veliko vode. Dobro sem čutil, da me je neslo po reki navzdol in dvakrat ali trikrat so mi noge podrsale po vejevju na dnu struge.

Nato pa me je zatrdno potegnilo v globino in že sem se poslovil od življenja in že bi kmalu izgubil zavest.

Toda zdaj je zaigrala okrog mene bučna muzika. Zelenosiva zimska voda se je na mah spremenila v prekrasno modrino in sredi bučanja, valovanja in umiranja sem zagledal modro Marijo, ki me je gledala z nadnaravno velikimi in prodirnimi očmi. Tedaj se je spet vse okoli mene zavrtelo in butnilo me je še globlje v vodo, prav nekam na rečno dno.

V tistem trenutku pa sem zadel z glavo na nekaj trdega, vrglo me je na skale in me drgnilo preko njih. Čutil sem, kako mi je razparalo obleko, kako mi je odrgnilo kožo, da sem krvavel iz vrste ran.

A odrgnilo je tudi jermene na roki. Nenadoma so se pretrgali in z močjo utapljajočega sem se oprijel spolzkih skal sredi reke. Prilezel sem težko sopeč nekam proti vrhu. Z zadnjimi močmi sem se potegnil na skalnati otoček sredi reke in izgubil zavest.

Potem sem se zbudil. Kot bi trenil, sem se osvobodil zaveze na nogah. Nisem smel več čakati, drugače bi zmrznil. Pognal sem se k bregu. Najprej me je spodneslo in nekajkrat sem divje zamahnil z rokami, da sem ujel ravnotežje na valovih. Potem pa je voda postala plitva. Tu in tam sem se še spotaknil ob kamen ali ob vejo, slednjič pa sem le prilezel iz vode.

Tedaj je izredna moč, ki je krožila po moji notranjosti, na mah popustila. Za trenutek ali dva sem še zaslišal kričanje in začudeno šumerje množice, potem pa me je zavest zapustila in sesedel sem se na zasnežena tla.

Spet je tu pomlad in spet jo po dolgi in težki bolezni, ki me je zgrabila po hudi preskušnji na reki, doživljam v svoji vasi, sredi družine in sredi lepe doline in visoke gore s temnim gozdom.

Sedaj me puste v miru. Celo mnogo naročil sem dobil, tako da moram veliko časa stati sredi delavnice med čopiči in barvami.

Spet slikam modre Marije in prekrasne tople dneve, polne radosti in upanja.

Tudi tisto nesrečno sliko, sestavljeno iz več slik, so mi odpustili. Hoteli so storiti celo dobro delo ter jo je kupil sam grof iz mesta, ki je drugače znan po svoji trdosrčnosti. Sedaj visi v eni njegovih grajskih soban. To pa je, kljub bridkosti, ki sem jo moral občutiti na lastni koži, vendar lep uspeh in upanje za prihodnje dni.

Večkrat se zatečem visoko v gozd in potem prodrem skozi skrivnosti goščave po kozjih stezicah prav do čudežnega studenca sredi gozda. Ta je srce gozda. Njegova voda se zelenkasto lesketa skozi pomladni dan in ko jo motrim, se iskri v mojih očeh še ena voda, voda s slike o potopu treh graščakovih hčerá. Tudi tista je tako divje zelena, usodna. Grozljiva, pogubna voda je, ki me spominja še na eno vodo, na tisto zeleno mrzlo, v kateri sem se boril za golo življenje.

Vse te vode se zdaj leskečejo skozi moje srce in vedno znova slišim šum valov in pljuskanje, pomešano s šumenjem vetra.

V moji notranjosti se rišejo veliki zeleni vrtinci. Usodna voda se pretaka iz enega dela mojega telesa proti drugemu, z leve strani srca proti desni, iz ene roke proti drugi in spet nazaj. In sredi šumenja te usodne vode in sredi šumenja zelenih gozdov vidim sinjino svoje rešiteljice, modre Marije!

Tudi sam šumim skozi dan kot zelena voda in obdajajo me Marijini modri pajčolani in sam Bog mi, ubogemu slikarju, pomaga iz stisk, ko tako plujem prek vodovja življenja.

ZNANSTVENO PREUČEVANJE ZADRUŽNIŠTVA NA VSEUČILIŠČIH NEMŠKEGA JEZIKOVNEGA PODROČJA

RUDOLF ČUJEŠ

Že v zgodnji dobi razvoja sodobnega zadružništva¹ v nemških in avstrijskih deželah so mnogi vseučiliški profesorji vključevali zadružništvo v svoja strokovna predavanja in raziskave. Najbolj pogosti predmeti, kjer je ta ali ona stran zadružništva našla svoj prostor, so bile gospodarske vede, pravo, obratne vede in pozneje še družboslovje. Dr. Helmut Faust je izdal antologijo del o zadružništvu v preteklih sto letih.² Pri izbiri snovi je izločil vse ob času izdaje knjige še živeče pisce. Kljub temu so v knjigi vseučiliški profesorji zelo vidni. Vključena so dela, večinoma odlomki, s področja zadružnega prava (Otto von Gierke), gospodarstva (G. von Schmoller, E. von Philippovich, F. Oppenheimer, W. Sombart, H. Müller) in družboslovja (F. Tönnies), če se omejimo samo na bolj znana imena.³ Dr. Faust je to značilnost očitno sam opazil, ker piše v uvodu, da so bili najodličnejši zadrugarji predvsem aktivisti, ne pa tudi obenem najboljši pisci. Sam nadaljuje:

„Zadruge imajo zato še večji razlog, da izrazijo zahvalo tistim predstavnikom znanosti, ki so vključili v svoje preučevanje tudi zadržno misel in zadružništvo.“⁴

Vključitev zadružništva v znanstveno poučevanje in raziskovanje je zaviselo od poedinih profesorjev, ki se jim je zadružništvo zdelo vredno – iz kakršnegakoli razloga – znanstvene pozornosti. To velja v veliki meri še danes, vendar pa obstoji v okviru vseučilišč nemškega jezikovnega področja sedaj še cela vrsta posebnih ustanov, ki so kot take posebej namenjene preučevanju zadružništva.

Prva ustanova za preučevanje zadružništva je bil Seminar za zadružništvo, ki ga je ustanovil Johannes Conrad l. 1911 na vseučilišču Halle-Wittenberg. V okviru tega seminarja je poučeval tudi Ernst Grünfeld, ki je izdajal v dobi od l. 1923 do 1934 četrtletno znanstveno revijo za zadružništvo Vierteljahresschrift für Genossenschaftswesen. Podoben seminar je ustanovil na vse-

učilišču v Kölnu profesor Vleugels l. 1926. V letih 1927-1929 je objavil seminar šest znanstvenih del o zadružništvu. Na pobudo profesorja Hellauerja so ustanovili l. 1930 na vseučilišču v Frankfurtu na Maini Inštitut za zadružništvo, ki je tudi izdajal znanstvene razprave o zadružništvu. Podoben inštitut se je ustanovil na Trgovski visoki šoli v Königsbergu na Pruskem, ki je pokazal velike uspehe v izobraževanju zadružnikov v vzhodni Nemčiji. V okviru Inštituta za obratno vedo Tehnične visoke šole v Münchnu je ustanovil l. 1939 profesor Rössle Seminar za zadružništvo, ki se je posvetil predvsem preučevanju obrtniških zadrug.

Že za časa nacističnega režima je moralo večje število teh ustanov ali ustaviti ali pa vsaj znatno okrniti svoje delovanje, vojna pa je ustavila še preostale dejavnosti. Ko se je življenje po l. 1945 spet začelo počasi normalizirati in so tudi zadruge obnovile svoje delovanje ter ga v mnogih strokah še povečale, je prišlo tudi do obnovitve in reorganizacije znanstvenega preučevanja zadružništva.

Leto 1947 pomeni začetek ponovnega dela na tem področju z ustanovitvijo inštitutov za zadružništvo na vseučiliščih v Marburgu in v Münstru. Naslednje leto je dobilo enak inštitut vseučilišče Erlangen-Nürnberg, kot tudi dunajsko v Avstriji. Poleg omenjenih imajo posebne ustanove za poučevanje in preučevanje zadružništva še vseučilišča v Berlinu, Frankfurtu na Maini, Hamburgu, Giessenu, Kölnu ter Stuttgart-Hoherheimu.

Inštituti so sestavni del vseučilišča. Univerza jim nudi potrebne prostore in vodilni člani inštituta so redni člani professorskega zbora. Ker je možno preučevati zadružništvo z večih vidikov, so ti inštituti večdisciplinske enote, kjer so zastopane ekonomske vede, finančne vede, obratne vede, pravo in družboslovje. Število strok, ki so zastopane v vsakem inštitutu, ni povsod enako in zavisi delo od zgrajenosti inštituta, ko je bil ustanovljen, delno pa tudi od tega, ali so na razpolago profesorji v teh vedah, katerih delo je osredotočeno na zadružništvo. Opazno je prizadevanje, da pripadajo redni profesorji, člani inštituta, različnim strokam, da imajo tako študentje možnost vsestranske osvetlitve zadružništva, vodstvo inštituta pa prehaja od časa do časa na zastopnika druge stroke.

Predavanja profesorjev in drugega učnega osebja so del učnega načrta, ki je na razpolago načelno vsem slušateljem. Seminarsko delo in različne preiskave, ki jih vodi inštitut, pa so namenjeni predvsem tistim, ki se hočejo posebej posvetiti zadružništvu. V inštitutih je zlasti osredotočeno delo tistih, ki pripravljajo bodisi diplomske bodisi doktorske teze iz zadružništva.

V večini primerov se osnujejo taki inštituti na zasebno pobudo posebnih društev za pospeševanje takih ustanov. Člani takih or-

ganizacij so predvsem združne organizacije krajevnega, okrožnega pa tudi državnega značaja, toda člani morejo biti tudi poedinci. Tako društvo postane zakoniti nosilec inštituta ter odgovarja tudi za njegove izdatke. Društvo, ki dobiva finančna sredstva iz rednih prispevkov svojih članov, mora plačevati vse izdatke inštituta, kolikor jih ne krije vseučiliška uprava. Praktično pomeni vse izdatke z izjemo plač redno nastavljenim profesorjem ter najemnine za prostore (kurjava in luč sta navadno vključena, ne pa vedno pisarniške potrebščine, telefon, poštnina itd.), tako npr. plače dodatnih knjig in revij, zlasti pa za objave inštituta. V primeru, da kdo zaprosi za kako posebno preiskavo (npr. zvezna ali deželna vlada ali kaka združna organizacija), mora ta nositi tudi vse stroške, ki so z njo v zvezi.

Poleg dela v okviru vseučiliškega načrta (predavanja, seminarji) so inštituti zapleteni še v raznih drugih dejavnostih, ki so v veliki meri povezane z željami ter potrebami organizacij, ki so članice društva za pospeševanje tega inštituta. Take dejavnosti kot konference, tečaji, predavanja, so organizirane predvsem v korist zadruharjev iz krajevnega območja vseučilišča. Znanstveno delo tako članov inštituta kot tudi študentov pa obsega vedno tudi predmete, ki so praktičnega pomena za združnike (npr. študije, ki so osvetljevale razna kočljiva vprašanja v dobi, ko je vlada pripravljala revizijo združne zakonodaje). Večina inštitutov objavlja za splošnost kot tudi za teorijo združništva bolj pomembna dela v raznih serijah publikacij, ki so označene z imenom inštituta.⁵ Člani inštitutov objavljajo tudi veliko v strokovnih revijah svoje stroke, pa tudi v publikacijah raznih združnih organizacij. Nekateri inštituti si grade tudi specialne združne knjižnice, ki zbirajo bodisi vse združno slovstvo, bodisi slovstvo, ki zadeva poedino vrsto zadrug, npr. potrošno združništvo) ali pa poseben vidik (npr. združno pravo), drugi pa uporabljajo skupno vseučiliško knjižnico.

Med razpravljanjem k predlogom za reformo vseučiliškega študija so nekateri izrazili mnenje, da je inštitutov za združništvo preveč ter predlagali, naj bi se vsi združili v osrednji inštitut za združništvo. Kakor tudi bi morda bila ta misel zapeljiva in bi verjetno imela to ali ono prednost, bi prinesla taka rešitev gotovo več škode kot koristi. Ne samo, da je danes nasplošno priznано, da ima tudi vsaka centralizacija celo v gospodarstvu in državni birokraciji svoje meje uspešnosti, bi bila taka centralizacija tudi težko izvedljiva. Nihče tudi ni predlagal, naj bi spravili vse univerze pod eno streho. Povezava inštitutov za združništvo z različnimi vseučilišči omogoča tako profesorjem kot tudi študentom, da ohranijo zdrav duhovni stik s celotno univerzo in se tako obvarujejo preozke

specializacije. Trpele pa bi tudi krajevne in okrožne zadružne organizacije, ki bi bile oropane posredne koristi njihovega dela. Pa tudi znanstveno delo inštitutov bi ne imelo življenjskega stika s toliko različnimi zadružnimi ustanovami ter njihovimi konkretnimi vprašanji.

Inštituti so pa že sami kmalu izdelali nekaj načrt za razdelitev dela. Ta načrt sicer ne predstavlja nekakega znanstvenega kartela – zlasti študentje imajo pravico študirati vidike, ki jih osebno zanimajo – vendar pa preprečuje nepotrebno dvojno ali celo trojno delo na enem področju, medtem ko bi ostalo kako drugo povsem zanemarjeno. V Marburgu sta npr. dva inštituta. Prvi preučuje predvsem obratno zadružništvo, drugi pa zadružništvo v deželah Tretjega sveta. Inštitut v Giessenu se osredotočuje na podeželsko zadružništvo, inštitut v Erlangenu na potrošno zadružništvo id.

Obnovljeno delo inštitutov je pokazalo potrebo po novi reviji za zadružne študije, ker je prejšnja prenehala izhajati. Tako sta profesorja Georg Weippert in Rudolf Pohle ustanovila l. 1950 novo četrtletno revijo *Zeitschrift für das Genossenschaftswesen*. Sprva je veljala kot uradno glasilo prvih petih inštitutov (Marburg, Münster, Erlangen, Frankfurt in Dunaj), sedaj pa je glasilo vseh. Uredniki revije so se shajali dvakrat na leto, kar ni služilo samo potrebam revije, marveč je bilo tudi sredstvo za boljše sodelovanje med inštituti.

Ko se je začelo resno razpravljati o evropski skupnosti, je predlagal profesor Seraphim, naj bi sklicali mednarodni kongres teoretikov zadružništva. Prvi kongres je bil l. 1954 v Münstru. Bil je tako uspešen, da so postali ti kongresi, ki jih sklicujejo vsaka tri leta, trajna ustanova. Organizacijo kongresov prevzamejo posamezni inštituti po vrstnem redu. Dosedanji predmeti razprav so bili:

1954, Münster: *Funkcije zadružništva v okviru sodobne gospodarske politike*. – 1957, Erlangen: *Kulturni, družbeni in gospodarski položaj sodobnega zadružništva*. – 1960, Marburg: *Mednarodni problemi v zadružništvu*. – 1963, Dunaj: *Država in zadružništvo*. – 1966, Hamburg: *Načrtovanje in zadružništvo*. – 1969, Giessen: *Zadružništvo in gospodarska rast*. – 1972, Münster: *Zadružništvo – demokracija in tekma*.

Poročila o kongresih z referati in debatami so objavljena tudi v drugih svetovnih jezikih.⁶ Ti kongresi omogočajo tesnejšo povezanost tudi z onimi profesorji, ki preučujejo zadružništvo, pa poučujejo na vseučiliščih, ki nimajo posebnih inštitutov za zadružništvo. Na kongrese ne prihajajo samo znanstveniki iz Nemčije, Avstrije in Švice, ampak tudi iz drugih držav. Od kongresa v Marburgu, ki je obravnaval mednarodne probleme, prihajajo na zborovanja

tudi predstavniki mednarodnih ustanov – bodisi zadružnih bodisi drugih, ki so zainteresirane na zadružništvu, kot so ICA (Mednarodna zadružna zveza, v Londonu), FAO, v Rimu, ter ILO, v Ženevi.

Na teh zborovanjih je prihajala bolj in bolj do izraza želja, da bi bili vsi znanstveniki, ki se posvečajo zadružništvu, bolj organizirano povezani neglede na to, ali so povezani s kakim inštitutom za združništvo ali ne. Na pobudo predsednika Nemške zadružne banke v Frankfurtu, dr. Georga Draheima so sklicali poseben sestanek, ki je bil posvečen vprašanju ustanovitve primerne organizacije. Sestanek je priporočil ustanovitev posebne organizacije Die Arbeitsgemeinschaft genossenschaftswissenschaftlicher Institute (AGI – Delovna skupnost znanstvenih zadružnih inštitutov). Formalno so jo ustanovili na predvečer 6. mednarodnega kongresa v Giessenu, 21. septembra 1969.

AGI ima redne, izredne ter dopisne člane. Redni člani so vsi obstoječi inštituti v nemškem jezikovnem področju. Izredni člani morejo postati vseučiliški profesorji v nemškem jezikovnem področju, ki se specializirajo na preučevanje zadružništva. Dopisni člani pa morejo postati poedini profesorji in inštituti z drugih področij kot tudi ustanove iz nemškega jezikovnega področja, ki podpirajo znanstveno preučevanje zadružništva.

Zadružna znanstvena revija Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen izhaja sedaj v imenu vseh rednih članov. Objavlja izvirne razprave s področja zadružništva, poročila o zadružništvu po svetu, zadružno kroniko, pravno kroniko (zadružno pravo in sodne odločbe) ter ocene zadružnega slovstva. Inštitut Erlangen prispeva od časa do časa zelo izčrpno bibliografijo zadružništva.

Delovna skupnost šteje okrog 50 vseučiliških profesorjev, ki delujejo na 16 vseučiliščih.⁷

Znanstveno preučevanje zadružništva v Nemčiji je deležno v znatni meri denarne podpore zadružnih ustanov. Med njimi vsekakor prednjači Deutsche Genossenschaftskasse (Nemška zadružna banka) v Frankfurtu na Maini, ki se razvija v finančno središče zahodne Nemčije.

Nemška zadružna banka, ki je bila ustanovljena na podlagi zveznega zakona, je po tem zakonu obvezana pospeševati zadružništvo. To opravlja predvsem s tem, da opravlja bančne posle za vse veje nemškega zadružništva. V veliki meri podpira zadružno izobrazbo⁸ ter je tudi članica vseh društev za podpiranje znanstvenih zadružnih inštitutov. V svoji lastni organizaciji ima poseben odsek za znanstveno delo, ki ga vodi dr. Gunter Aschhoff. Ta odsek se ukvarja predvsem z znanstvenim preučevanjem vseh praktičnih vprašanj

nemškega zadružništva. Vsako leto objavlja izredno izčrpno in pregledno poročilo o stanju celotnega zadružništva v Nemčiji.⁹ Odsek izdaja tudi dve seriji knjig. Prva obsega vezane knjige. Doslej je izšlo že deset knjig, ki opisujejo v večini primerov zadružništvo v poedinih deželah.¹⁰ Druga serija bo obsegala mehko vezane knjige. Izšlo je že prvo delo dr. Brixnerja, ki opisuje kreditne zveze v ZDA.¹¹ Znanstveni odsek ima tudi specialno knjižnico o zadružništvu, ki obsega kakih 15 000 naslovov. Glavna knjižničarka je gdč. Liselotte Kassner.

Nemška zadružna banka krije tudi stroške Delovne skupnosti znanstvenih zadružnih inštitutov.

SLOVSTVO

Fürstenberg, Friedrich, Die genossenschaftlichen Forschungseinrichtungen in der Bundesrepublik Deutschland. Objavljeno v: Schweiz. Konsum-Verein, Beilage zu Nr. 2/1962, Kleine Schriften Nr. 74. Veröffentlichungen der genossenschaftswissenschaftlichen Forschungseinrichtungen in der Bundesrepublik Deutschland seit 1947. Anhang zu Nr. 74 der Kleinen Schriften des Schweiz. Konsum-Verein, vom 13 Januar 1962.

Nook, H. K., Wissenschaftliche Forschungen und Lehre auf dem Gebiete des Genossenschaftswesens an der Universität Münster (West.). Razmnoženina, brez datuma.

Poročila o poedinih inštitutih objavljena v Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen: Dunaj, 1. 19 (1969), strani 259 ss. - Marburg Lahn, 1. 20 (1970), strani 182 ss. - Giessen, 1. 21 (1971), strani 58 ss. - AGI, 1. 21 (1971), strani 201 ss.

OPOMBE

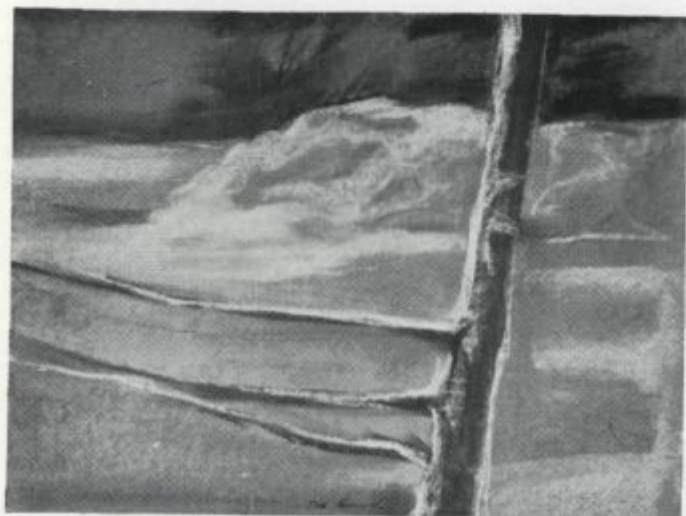
- 1 Zgodovinarji zadružništva postavljajo na splošno začetek sodobnega zadružništva v leto 1844, ko so tzv. ročdelski pionirji ustanovili svojo zadrugo v Rochdaleu na Angleškem. Fran Tržek ugotavlja: „Prvi začetki modernega zadružništva segajo v konec osemnajstega stoletja, praktično obliko pa je dobilo šele sredi devetnajstega stoletja...“ Oris zadružništva, Ljubljana, Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani, 1939, 3. popolnjena zidaja, str. 11.
- 2 Faust, Helmut, Genossenschaftliches Lesebuch. Zeugnisse aus hundert Jahre. Frankfurt am Main, Fritz Knapp Verlag, 1967. 259 strani.
- 3 Popoln seznam oseb, katerih dela so upoštevana v Faustovi antologiji in ki so poučevale na kakem vseučilišču ali enakovredni ustanovi,

SLOVENSKI LIKOVNIKI V SVETU

JESENSKA KRAJINA (pastel, 1971)

ZIMA – ONTARIO (pastel 1970)

SONČNE ROŽE (pastel, 1971)

ODJUGA (pastel, 1971)

- obsega naslednja imena: O. F. von Gierke, W. Vershofen, M. Buber, G. von Schmoller, J. K. Glaser, W. G. F. Roscher, G. von Schulze-Gävernitz, F. von Wieser, Ch. Gide, E. von Philippovich, F. Oppenheimer, H. Herkner, W. Sombart, R. Liefman, J. F. Schär, J. P. Warbasse, E. Grünfeld, F. Tönnies, H. Müller, H. J. Seraphim in G. Weippert. Od 229 strani ponatisnjene besedila, vključno kratke biografije, odpade 160 strani ali 69,9 odstotkov na vseučiliške profesorje. Nekateri izmed njih so se tudi praktično udeleževali v združenstvu.
- 4 Faust, Helmut, n. n. m. str. 11.
 - 5 Npr. Schriftenreihe des Forschungsinstituts für Genossenschaftswesen an der Universität Erlangen; Veröffentlichungen der Instituts für Genossenschaftswesen an der Universität Marburg. Schriften des Seminars für Genossenschaftswesen an der Universität Köln. Institut v Münstru izdaja dve seriji. Quellen und Studien in pa Vorträge und Aufsätze.
 - 6 Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen, 21. letnik, št. 2, str. 204. Naslovi angleških izdaj: International Conference on Co-operative Science, Erlangen 1957; Fourth International Conference on Co-operative Science, Vienna 1963; Third International Conference on Co-operative Science, Marburg 1960. To poročilo je izšlo tudi v francoščini: Troisième Congrès International de Recherche sur la Coopération, Marbourg-Lahn, 18. - 21. Oct. 1960.
 - 7 Istotam.
 - 8 Nemška zadržna banka je npr. kupila ter preuredila grad Schloss Montabaur za najvišjo stopnjo vzgoje in izobrazbe vodilnih osebnosti v kreditnem združenstvu za akademijo, ki služi kreditnim zavodom Raiffeisenovega in Schulze-Delitzschevega tipa. Obe vrsti hranilnic in posojilnic sta v procesu stopitve, ki je delno že izpeljana tako na krajevni kot na državni ravni.
 - 9 Poročilo za l. 1970: Die Genossenschaften der Bundesrepublik Deutschland im Jahre 1970 obsega 99 strani. Sestavila sta ga dr. Ortwin Benz in dr. Hans-Karl Penning.
 - 10 V prvi zbirki so izšla naslednja dela:
 1. knjiga Faust, Helmut, Die Zentralbank der deutschen Genossenschaften.
 2. knjiga, Engelman, Konrad, Soziologische und psychologische Aspekte des genossenschaftlichen Aufbaues in Entwicklungsländern.
 3. knjiga, Nationale Coöperatieve Raad.
 4. knjiga, Hasselmann, Erwin, Die Rochdaler Grundsätze im Wandel der Zeit.
 5. knjiga, Watskin, William Pascoe, Die internationale Genossenschaftsbewegung.
 6. knjiga, Blümle, E. - B., urednik, Genossenschaftswesen in Schweiz.
 7. knjiga, Ruppe, Hans George, Das Genossenschaftswesen in Österreich.
 8. knjiga, Henzler, Reinhold, Der genossenschaftliche Grundauftrag: Förderung der Mitglieder.
 9. knjiga, Digby, Margaret, Das Genossenschaftswesen in Grossbritannien.
 10. knjiga, Bergmann, Theodor, Die Genossenschaftsbewegung in Indien.
 - 11 1. zvezek Brixner, Ulrich, Credit Unions in den USA.

KRITIKE IN PRESOJE

KNJIGA O NAŠI MEDVOJNI KNJIŽEVNOSTI

VINKO BELIČIČ

Slovenska matica v Ljubljani – predseduje ji France Koblar – je z letnico 1971, a dejansko v marcu 1972, poslala na knjižni trg 7. knjigo svoje ZGODOVINE SLOVENSKEGA SLOVSTVA. Zbirka je začela izhajati 1956. V prejšnjih knjigah so se zvrstili tile literarni zgodovinarji: Boris Merhar, Milko Matičetov, Mirko Rupel, Alfonz Gspan, Lino Legiša, Anton Slodnjak, Joža Mahnič in vnovič Legiša. Sedmo knjigo („Slovstvo v letih vojne 1941-1945“) je spisal Viktor Smolej. Izdana je bila „v počastitev tridesetletnice Osvobodilne fronte slovenskega naroda in v spomin žrtvam osvobodilnega boja“. To posvetilo nas navaja na misel, da je imel pisec ves čas glavo v nevidni zanki. Pretehtati je moral vsako besedo, zakaj mnogo izbrušenih oči je čakalo, kaj bo prišlo izpod njegovega peresa, da prebero skrajno pazljivo in šele po odobritvi dajo svoj imprimatur.

Toda avtor knjige je Viktor Smolej, nekdanji krščanski socialist, in njemu gresta čast in graja, ki si ju je s svojim nelahkim, odgovornosti polnim delom zaslužil. Njegovo delo predvsem ni bilo lahko že zato, ker začuda še vedno nimamo bibliografije medvojnih let. Težko bi bil drugače izostal npr. Joža Likovič s „Svetinjami nad Barjem“, tudi bi bila omenjena revija, ki jo je urejal Fr. Jesenovec (žal se ji ne spomnim imena) – in pa list „Slovensko domobranstvo“ ne bi bil smel biti prezrt, če že imamo množico partizanskih periodičnih publikacij (na straneh 77-93). Kakšnih smernic se je Smolej moral (ali hotel) držati pri pisanju in koliko so se velmožje vmešavali vanj, kajpada ne vemo. A partizanski tisk je v povojnih letih najpogosteje obravnaval.

Knjiga obsega 390 strani. Razdeljena je v dva dela: „Slovstvo osvobodilnega boja“ (13-327, skupaj 315 strani) in „Slovstveno delo v Ljubljani“ (331-375, skupaj 45 strani). Razmerje med njima je torej 7:1. V prvem delu je 178 podob, v drugem samo 14 (razmerje približno 13:1). Ta silna količinska nesorazmernost v obravnavi partizanskega in nepartizanskega slovstva je prvo neprijetno presenečenje in že napoveduje pristranost. Smolej tega tudi ne skriva. Niso mu mogli biti pri srcu „pisatelji, nasprotni osvobodilnemu gibanju, ki so ga

istovetili s komunističnim bojem za revolucijo in oblast" (9). Malo dalje pravi: „Slovstvenim ustvarjalcem, ki so se vezali na okupatorja in njemu podrejeni formaciji protikomunističnih oddelkov in domobranstva, do zadnjega dne poudarjajoč privrženost anglo-ameriškim zaveznikom in odklanjajoč sovjetsko zavezništvo v letih, ko so trije veliki zavezniki kot nesporna enota razbijali sistem nacifašizma, je ostala edina logična pot, da odidejo iz domovine v politično emigracijo, ki jo pozneje označujejo kot idejno, kot pobeg in umik pred komunizmom" (9-10).

In to smo mi.

Ali ima tedaj smisel, da nekdo izmed nas kritično preuči to knjigo, katere avtor očitno omalovažuje svoj idejno politično nasprotni tabor? Ki rabi besede, znane iz našega najbolj zagrizenega ideološkega boja, kot so: klerofašizem, paktiranje s sovražnikom, kulaško-obrtniška plast, narodno izdajstvo, bela garda, belci, belogardizem, belogardist, belogardističen, belogardistovstvo? Ki namesto „komunistična revolucija“ stalno piše „osvobodilni boj“? Ki mu je „Zbornik Zimske pomoči“ (1944) „predvsem in najbolj dokument kulturnega nasilja“?

Nihče v pluralistični družbi sicer ne pričakuje, da bi iz dežele, kjer oblast že od leta 1945 uvaža le „inženirje duš“ in skrbno nadzira ves tisk – v strahu, da bi kdo rušil pridobitve politične in socialne revolucije – mogla priti objektivna zgodovinska knjiga. Mnenja pa sem, da kljub temu ne moremo mimo Smolejeve knjige. Vsakdo namreč lahko kot „drugi zvon“ pomaga resnici korak naprej k zmagi.

Smolej v svojo obravnavo ne zajema samo slovstvene pojave, marveč govori obširno tudi o političnih dogodkih, ki so določali podobo naše medvojne književnosti. Pobudnica, organizatorica, usmerjevalka in nadzornica Osvobodilne fronte je bila partija. Izvršni odbor OF je sestavljalo pet partijcev proti trem (neenotnim) nepartijcem. Ideja revolucije je vzniknila med piščočo inteligenco. „Gotovo v vsej svoji tisočletni zgodovini slovenska kultura ni zgubila toliko svojih ustvarjancev, kolikor jih je v zadnji vojni“ (23). Ob tej bridki ugotovitvi si upam izraziti svoje vedno skeptičnejše gledanje na današnjo kulturo in njene ustvarjalce. Rajši imam skromen talént, ki je zares človekoljuben in moralen, kot še take mefistofelske genije. Občutek imam, da je zmeraj manj kulturnikov, pred katerimi bi upognil kolena! Pač pa je vedno več takih, ki jih napihuje „lakota slave, blaga“ in oblasti.

Prvi del Smolejeve knjige govori dejansko o literarni produkciji v službi partizanske propagande. Po razglasitvi kulturnega molka – tj. boja proti vsakršnemu sodelovanju z novim oblastnikom-okupatorjem, proti vsaki odvisnosti od njegove cenzure, proti njegovim (ali od njega nadziranim) prireditvam, časopisom, knjigam in tisku – je začela na Slovenskem pod nadzorstvom OF nastajati nova, „ljudska“ kultura. Ilegalne tehnike in tiskarne, listi, knjige, šolstvo, učbeniki, ilustratorji, Znanstveni institut: vse je Smolej natanko in vestno popisal, obilno citirajoč druge. Enako spoštljivo je prikazal politične publiciste: Kardelja, B. Kidriča, B. Ziherla, E. Kocbeka, T. Fajfarja in J. Vidmarja. Podrobno je na 20 straneh obdelal mitinge, skeče, osem

gledaliških skupin (z zmedo tiskarskega škrata na str. 286) in lutkovno gledališče. Ustavil se je ob devetih najbolj prepevanih partizanskih pesmih ter pokazal na njih zgodovino, poreklo, pesnike, prireditelje in uglasbitelje.

Zelo obširno so predstavljeni literarni ustvarjalci: Matej Bor (28 strani, in vendar je takoj po izidu izstrelil proti Smoleju dva žolčna epigrama), Kajuh (12), Klusov Joža (Bogo Flander, kar 17) in cela vrsta drugih – pesnikov, pripovednikov, dramatikov. Preseneča nas ne navadno, včasih kar bolešno natančna vsebinska, oblikovna in estetska analiza posamičnih pesmi, črtic, iger, čeprav so mnoge brez literarne cene ali pa jih Smolej pozna le posredno. Iz analiz je razvidno, kako je bila vsa partizanska literatura tendenčna: prava dekla revolucije. Bila je en sam poziv na boj pod Titom in Stalinom, protest proti okupatorjevemu nasilju in karikatura domačih idejnih nasprotnikov. Vsaka publikacija je potrebovala dovoljenje vojaške komande (oz. generalnega štaba). Tudi vse dramsko delo je bilo od zgoraj tako dirigirano glede vsebine in ideje, stila in jezika, da neagitatorska, nepropagandna in vobče globlja dela sploh niso prišla na oder, ki je bil izrazito agitacijsko sredstvo.

Smolejeva ljubezen in navdušenje uplahneta na strani 324, po zadnjem dogodku v „Slovstvu osvobodilnega boja“: ko se je lutkovno gledališče jeseni 1945 razšlo. Avtorja čaka prikaz „Ljubljane zunaj boja“ – prikaz nepartizanske kulturne ustvarjalnosti v medvojnih letih: lirike, proze in drame. Ne trdim, da je Smolejeva registracijska vestnost popustila; le čelo se mu je nagubančilo. In beseda mu je postala previdnejša – pač zavoljo velmož. Domobranska pesem se mu ni zdela vredna omembe. Skop v hvali, kdaj tudi omalovažujoč, hoče povedati, da je tista Ljubljana pomenila še manj... ali da je bila še bolj OR. Zlasti čutimo to ob Smolejevi presoji 611 strani obsegajočega Zbornika Zimske pomoči. Okrog deset (od 107!) njegovih sodelavcev „pobudniki niso mogli šteti za svoje“, ker so „belogardisti s političnim pritiskom in neposrednimi grožnjami prisilili k sodelovanju... poleg svojih tudi sredinske ljudi in tiste, ki so v celoti sodelovali z osvobodilnim gibanjem“ (339). Sicer pa so se, ugotavlja Smolej, v Zborniku „očitno (postavili) proti osvobodilnemu boju in gibanju“ Beličič, Šarabon in najbolj Jeločnik (Nikolaj, ne Aleksander!).

„V poseben razdelek (češminovega grma) so uvrščene pesmi, ki so posvečene dr. L. Ehrlichu in njegovemu belogardističnemu krogu“ (348). Tudi te pesmi govorijo o mrtvih – ali to so bili pač „izdajalci“, torej bi bila vsakršna analiza tukaj neumestna... Balantič je v glavnem skrbno in točno prikazan na 7 straneh (kar je v primerjavi s Klusovim Jožo zgled nesorazmernosti). Ob opisu likvidacije grahovske postojanke in odmevu na pesnikovo smrt pa moraš vzklikniti: O sancta simplicitas! Mar ne vemo vsi, kako so se po Turjaku razplamenile strasti?

Bolj ko prejšnje knjige ZGODOVINE SLOVENSKEGA SLOVSTVA je sedma, zadnja, politični prikaz obravnavane dobe. To je razumljivo, saj so tista razpaljena štiri leta dajala literaturi snov, obliko

in idejo. Viktor Smolej je zbral obširno in zanimivo gradivo. (Dr. Stanko Cajnkar npr. je bil 1944/45 na partizanski gimnaziji v Črnomlju profesor verouka in latinščine.) Prvemu delu bo težko kaj dodati; z drugim delom je precej drugače. Potreben pa bo tega gradiva ponoven estetski pretes, prost vsake ideološke primesi – torej manj pristransko, previdnejše vrednotenje, ki ne bo zviška razsojalo, kaj je „napredno“ in kaj „izdajalsko“.

Ne morem očitati Smoleju nepoštenja; to bi se reklo obsojati njegovo prepričanje. Priznavam mu vestnost (čeprav vidi v nasprotnem taboru manj podrobnosti nego v svojem) in tudi estetski okus. Pokazalo pa se je dvoje: prvič, da so leta 1941-1945 še preblizu, in drugič, da ne more biti do njih nepristranski, kdor se je vojskoval, pa naj bo zdaj zmagovalec ali poraženec. Ko sem prebral Smolejevo knjigo, sem imel tale vtis: volk je ostal sit, da kar poka, koza pa, dasi na kratkem povodcu, vendarle ni bila prehudo skuzmana.

MARIJAN MAROLT - UMETNOSTNI ZGODOVINAR

FRANCE PAPEŽ^v

Zdomstvo ima svoje portrete, ki jih je risalo in oblikovalo življenje kot tako, predvsem pa slovensko življenje v svetu. Portreti zdomstva so sad človečanskega, moralnega in slovenskega ustvarjalnega napora, nastali so kot skupek človeških, zgodovinskih in idejnih črt v različnih slogih, na slovenskem in zdomskem platnu. Eden takih portretov je MARIJAN MAROLT.

Nekoč pri predavanju na Umetniški šoli Slovenske kulturne akcije v predmestju Buenos Airesa – bil je med njenimi ustanovitelji, – je Marolt dejal, da se umetnostna dejavnost začne v trenutku, ko se znajde človek nasproti vidnemu svetu kot nečemu zagonetnemu in čudovitemu, polnemu notranjih sil in pomembnosti. V ostvarjanju umetnine se človek preda občudovanju in priznanju sveta ter osvojitvi narave ne s fizično močjo, ampak z duhovno močjo. Umetnik vzame, „ukrade“ svetu nekaj, kar ima ta najbolj izrazitega in bistvenega ter oblikuje svojo snov tako, kot dela narava, da doseže najbolj izbrano in najvišje – lepoto. In z umetnikom v neki meri tudi umetnostni zgodovinar in kritik. Pri tem pa se mi zdi, da je bil Marolt podoben tistemu svojemu Tomažu Žitku, ki je kamne zbiral ter jih nosil ure in dneve daleč v vreči čez ramo; pisal in lepil je na kamne listke v treh jezikih, vse knjige, ki jih je dobil, je prebral in nekaj jih je tudi razumel. Od vsake vrste kamnov je dva, tri zadržal zase in jih nesel domov v izbo. Tako tudi Marolt – njegovi kamni so bile slike, skulpture, umetnine; kritik jih je občudoval, ocenjeval in o njih pisal, govoril.

Umetnostni zgodovinar Marijan Marolt je v naš atlantski svet prinesel pojem visoke umetnosti ter ga tu posredoval nam. Med kamenje novega sveta je postavljajal srednjeveške plastike, ob kipe sončnih in vodnih božanstev stare oltarne skulpture, ob slovenske oblike in obraze molčeče in zagonetne figure starih ameriških kultur.

Zdomstvo si v tem prostoru ustvarja svojo umetnost – drzna trditev, a uresničljiva – odkrila je prostor, snov in idejo. Videli smo, da ni samo snov in objektivna lepota dovolj za ustvaritev umetnine. Marolt nas je opozarjal na odkrivanje človeškega, idejnega, skrivnostnega; pa

tudi na estetske in snovne vrednote tega sončnega, peščenega in vodnega sveta.

Ne vem dosti o življenju tega kritika in ljubitelja umetnosti – ni bil le to, ampak tudi odprt družabnik umetnost ljubečih bohemov ljubljanskega omizja. Tu ga skušam videti ne v biografskem okviru, ampak v okviru njegove vere v umetnost, ki je tudi vera v človeka in vera v življenje. S tem pa je nakazana v bistvu tudi teža njegove kritike: umetnost je izraz človeka in življenja v času in prostoru. Marolt je vedel in tudi govoril, da je slovenskemu naseljencu v teh kamnitih predelih stare Atlantide potrebna umetnost morda v isti meri, kot vera; pa tudi, da nam usoda ponuja umetnost, ki bo kot oko, prek katerega vidimo lepoto skrivnostnega, velikega sveta.

Morda je vse, kar delamo, kar govorimo in kar smo, nekaka stopitev entuziazma novega sveta z idejami in fantazijami starega – ampak tudi umetnost je obenem entuziazem in fantazija. Umetnost, s katero nas je seznanil Marolt kot ljubitelj umetnosti, je češčenje, adoracija vsega vidnega in nevidnega; umetnik je kot tisti antični prebivalec teh krajev, ki je častil sonce in luno, kamen in goro, orla in kondorja in rožo na skali; kakor tisti, ki so živeli ob morju in častili vodo in ribo in kačo, zemljo, ogenj in vse, kar je na zemlji, v morju in na nebu. Umetnik je entuziast – častilec vsega, kritik pa je njegov duhovni družabnik in prijatelj.

Živeti v kraljestvu oblik ne pomeni umakniti se vsebini in stvarnosti življenja. Nasprotno – umetnik in kritik uresničujeta intenzivno življenjsko dejavnost. Marolt se je kot umetnostni kritik tega zavedal. Sam je bil tipično življenjska osebnost, duh, ki se je gibal predvsem v konkretnem svetu. Govoril je o umetnosti, ki nam naj bi bila vez s slovenskim svetom, sodil je lepoto tega sveta z najvišjimi merili onega, slovenskega. Podobno kot eden največjih umetnostnih zgodovinarjev Max Dvorak, od katerega je Marolt morda največ dobival, je tudi on pojmoval likovno umetnost kot važen člen v zgodovini človeškega duha. Prav tako je gledal na našo umetnost kot na eno najvažnejših duhovnih komponent, ki se uveljavljajo pri reševanju in ohranjanju slovenstva po kontinentih sveta. Kakor drugi slovenski umetnostni zgodovinarji – Mole, Stele, Cankar – je tudi Marolt osnovne pojme linearosti in slikovitosti, ploskovitosti in globine črpal v dunajski šoli: vključeval jih je v svoja predavanja na naši Umetniški šoli. Vendar pa je bil Marijan Marolt predvsem praktik, organizator, svetovalec. Zbiral je gradivo – kot kamenje, – urejal, ustanavljal in pisal. Pri vsej osebni skromnosti, preprostosti in skritosti, se je znal globoko uživati v srcu umetnosti. In to je, končno, tudi njegov najvernejši portret: podoba umetnostnega zgodovinarja in ljubitelja lepote v tej potopljeni, atlantski zdomski galeriji.

PROBLEMI

SAMOODLOČBA NARODOV IN NARODNOSTNO NAČELO

ALOJZIJ KUKOVICA

Namen je podati nekaj misli o dveh načelih mednarodnega prava, ki igrata važno vlogo zlasti v najnovejši politični zgodovini narodov. To sta načelo samoodločbe narodov in narodnostno načelo. Omejiti pa hočem svoje razpravljanje le na njun etični vidik, čeprav se da o njiju govoriti tudi z drugih vidikov, zlasti s političnega in pravnega, kar bi bilo gotovo zelo zanimivo in bližje dejanskemu življenju, a prav zaradi tega tudi bolj zapleteno. Lažje je namreč govoriti o načelih teoretično, kot pa jih naobračati na praktične razmere, ki jih navadno različni ljudje presojaajo različno, čeprav so morda v načelih enih misli. Vendar pa je že precej poti storjene, če so ljudje vsaj v načelih soglasni.

Besedo „samoodločba narodov“ je prvi rabil nemški državoslovec Zeller (1876). Pod tem izrazom se danes umeva pravica, ki naj bi pristajala vsem narodom in narodnim skupinam, da si po lastni volji določijo način svojega političnega življenja. To načelo, ki so ga začeli proglašati že v francoski revoluciji, je Kant obdelal s filozofskega vidika. Veliko pozornost mu je posvetil italijanski nacionalist Manzini, ki se je skliceval nanj v boju za politično neodvisnost svojega naroda.

V polpretekli zgodovini je znan primer sklicevanja na to načelo v Hitlerjevem sporu s Češkoslovaško (1938), ki se je končal tako usodno za to zadnjo v monakovski pogodbi. Boljševiška revolucija je leta 1917 proglasila naslednja načela o „pravica narodov Rusije“: 1. enakost in suverenost narodov Rusije; in 2. pravico narodov Rusije do svobodne samoodločbe, tudi do pravice odcepitve od matične države in ustanovitve samostojne države. Načelo je bilo sprejeto v današnjo sovjetsko ustavo, kjer je v 17. členu zapisano: „Vsaki zvezni republiki je zagotovljena pravica do svobodnega izstopa iz Sovjetske zveze.“ Kot je bilo lahko predvideti, so poznejši dogodki pokazali, da imajo sovjetske republike to pravico le na papirju, ne pa v življenju.

Tudi Organizacija združenih narodov (OZN) je načelo prevzela v svojo ustanovno listino. S tem je pravica do samoodločbe narodov dobila skoraj značaj splošne norme mednarodnega prava. Manjka ji le to, da bi v podrobnosti določili vsebino nekaterih izrazov in njih razlagi

dali obvezno moč. Ker pa tega organizacija ni storila, je načelo praktično malo uporabno, ker ga lahko vsak po svoje razlaga. Ustanovna listina Združenih narodov namreč določa, da imajo vsi narodi in ljudstva enake pravice, med katerimi je tudi pravica do samoodločbe; a ker ne pove, kaj pomenita izraza narod in ljudstvo, zadeva praktično uveljavljanje načela na resne težave. Večina razlaga načelo v tem smislu, da morejo posamezni deli državnega ljudstva nastopiti kot nosilci pravice do samoodločbe in torej zakonito zahtevati izstop iz dosedanjega državnega sklopa ter si ustanoviti lastno državo ali pa kako drugače zahtevati uveljavljanje narodnostnih pravic.

Ker pa ni dokončno in zato obvezno določena vsebina pojma „narod“ in še manj seveda „ljudstvo“, zgubi pravica do samoodločbe veliko na svoji učinkovitosti, ker se bo vsaka prizadeta država upirala takšni zahtevi z izgovorom, da ne gre za narod v pravem pomenu besede, ampak za del prebivalstva, ki zahteva lastno državo. Pri določitvi pojma „narod“ skušamo ugotoviti, kaj mislijo o tem družbeni filozofi in državoslovci. Med njimi so mnenja deljena – nekateri trdijo, da je za narod odločilna pripadnost k isti rasi in kvečjemu v neki meri tudi skupni jezik; za druge pa je odločilen subjektivni element, se pravi, zavest in hotenje pripadnosti k isti življenjski skupnosti. Po tej drugi teoriji je narod „vsakodnevno ljudsko glasovanje“, kot je dejal Renan. Tretja, vmesna teorija, pa ima narod za skupnost z obema prvinama: narod je tisto ljudstvo, ki je imelo neko skupno zgodovino in ki je hkrati med seboj povezano po skupni kulturi, zlasti po istem jeziku; obenem pa se tudi čuti od vseh drugih različna skupnost. To zadnje pojmovanje naroda bo verjetno najbolj odgovarjalo temu, kar navadno ljudje razumejo v besedi „narod“.

Kaj je torej reči o pravici do samoodločbe narodov z etičnega vidika? Takšno, kot se je dejansko porodilo in se v glavnem utrjevalo, je bilo to načelo logičen sklep liberalnega nauka o suverenosti ljudstva – teorije, po kateri je vsa politična oblast pri ljudstvu, se pravi, pri politično svobodnih in odgovornih posameznikih. Ta teorija pa na svoj način temelji na postulatu racionalističnega humanizma, ki ima za zadnje merilo politično odločanje posameznega človeka, ki da je absolutno svoboden tako v zasebnem kot v javnem življenju.

To pojmovanje svobode, ki bi ne bila vezana na noben od zunaj ali od zgoraj prihajajoč zakon, ampak kvečjemu na tistega, ki bi si ga – po Kantovi avtonomni morali kategoričnega imperativa – človek sam dal, je v opreki z zdravo pametjo in splošnim moralnim čutom človeštva. Zakon je nujno izraz višje volje; obveznost, ki si jo kdo sam naloži, ni nobena prava obveznost, ker se človek vsak čas od nje lahko odveže. Prava moralna obveznost je po splošnem pojmovanju nekaj tako svetega, da me nihče od nje ne more odvezati, dá, niti Bog sam ne.

Načelo o suverenosti ljudstva, kakor ga pojmuje racionalizem, češ da je ljudstvo zadnji pravni temelj vse obveznosti, je torej napačno. Kdor bi na podlagi te teorije dajal narodom pravico do samoodločbe, ta bi jim prideval neomejeno pravico, da kadarkoli in tudi brez pra-

vega razloga izstopijo iz dosedanje državno politične skupnosti ter si ustvarijo lastno državo, pa naj bi bile zgodovinske, kulturne, geografske, pravne in gospodarske vezi z dotedanjo državo še tako tesne in življenjsko važne.

Etika odreka narodom takšno neomejeno pravico. Res je sicer, da ima človek in skupina ljudi, zlasti pa še narod naravno pravico, da sam odloča o svoji politični pripadnosti in s tem tudi o svoji politični usodi, a ta pravica ni neomejena. Kdor pravici o samoodločbi narodov ne prizna nekih mej, ta v bistvu sicer pravilno načelo nareja za teoretično pretirano, v praksi pa nevarno in lahko celo pogubno.

Človeška družbena narava zahteva, da se posamezniki na neki določeni stopnji kulture združijo v politično skupnost, v državo, ki edina more noskrbeti za zadostno občo blaginjo — skrb za red, napredek, mirno sožitje med posamezniki in skupinami ipd. Ker torej urejeno skupno življenje ni mogoče brez političnega reda, je narava sama tista, ki ta red zahteva kot nujen sestavni del obče blaginje. Zato niti ni treba, da člani kake skupnosti ta red sami zavestno ustvarijo ali nanj zavestno pristanejo. Zadošča, da dejansko izpolnjujejo tisto, kar ta red v skupnosti zagotavlja. To velja tudi za primer, da se kakšna država na novo ustanovi iz potrebe po teh dobrinah. Zato vsako nasilno rušenje takšne relativno idealne državne tvorbe v neki meri nasprotuje naravnemu pravu, je torej etično nedovoljeno. To pa bi se zgodilo, če bi imeli narodi neomejeno pravico do samoodločbe; vsak narod bi smel kadarkoli porušiti še tako idealno urejeno državo in dotedanji politični red, čeprav bi ta temeljil na močnih naravnih, zgodovinskih, gospodarskih in drugih vezeh in tudi če bi še tako dobro dosegal svoj prvi namen, namreč občo blaginjo.

Politični red, ki si ga je ustvarila neka generacija, bi tako smela že naslednja spremeniti brez vsakega pametnega razloga, sklicujoč se samo na neomejeno pravico do samoodločbe. četudi samo zato, da pokaže in uveljavi svojo svobodo. Še več! Celo ista generacija bi smela vsak čas spremeniti politični red, ki si ga je malo prej sama dala. Iz teh možnostnih primerov je razvidno, da pravica do samoodločbe ne more biti absolutna in neomejena, kot to razglša politični liberalizem. Tako pojmovana pravica bi bila človeku samemu v pogubo, ker bi bila neprestana potencialna nevarnost političnih pretresov, nemirov in sporov, kar vse je nezdružljivo z občo blaginjo.

Pravica narodov do samoodločbe mora torej imeti svoje meje. Narava ni mogla in ni smela dati človeku takšne moralne svobode, ki bi bila nevarna njemu samemu in družbi. To je razvidno ne le iz pogubnih posledic, do katerih bi nujno prišlo, če bi bila neomejena pravica v praksi uresničena, ampak tudi iz samega načelnega razmišljanja.

Ugotovili smo že, da posameznik ni absolutno neodvisno bitje. Človek je bistveno odvisen od Boga, od katerega je prejel svojo bit in ki mu daje spoznati svojo voljo v naravnem in nadnaravnem zakonu. In prav ta božji zakon vleva človeku, da izpolni kot družbeno bitje

svoje dolžnosti do družbe. Prva takšna družbena dolžnost, ki v nekem pogledu obsega vse druge, je ta, da prispeva svoj delež k obči blaginji. Prav zaradi te dolžnosti so tudi njegove osebne pravice omejene in med pravicami, ki jih ozir na skupno blaginjo omejuje, je pravica do samoodločbe glede politične bodočnosti svoje ali narodne skupnosti, katere član je. Kadar bi odcepitev od državne skupnosti in ustanovitve nove države pomenila težko ali celo nepopravljivo škodo za matično državo, ima prvenstvo obča blaginja. Takrat se je treba pravici do politične samoodločbe vsaj začasno odpovedati, pod pogojem seveda, da država ne zatira ali drugače resno ovira razvoj določenega dela svojega ljudstva. Če pa država resno skrbi za občo blaginjo vseh skupin in narodov, ki so v njej včlanjeni in bi odcepitev enega ali večih pomenilo v teh okoliščinah veliko škodo za občo blaginjo, ker bi namreč preostala država sploh ne bila več zmožna samostojnega življenja, je treba vsaj začasno počakati z uveljavljanjem pravice do samoodločbe, oziroma odcepitve.

Sicer pa danes ni tolika nevarnost, da bi se v praktičnem življenju izvrševala neomejena svoboda narodov – aktualnejša je nevarnost, da se narodom tudi pravilno umevana pravica do samoodločbe ne priznava. Zato je treba bolj kot kazati na nevarnost one, braniti in proglašati to. Narodi imajo pravico do samoodločbe. Ta pripada vsakemu narodu in tudi delu naroda, seveda le pod pogojem, da uporaba te pravice ne ograža resno kake višje dobrine bodisi naroda, ki se hoče osamosvojiti, bodisi državne skupnosti, od katere se hoče narod odcepiti.

Ta pravica se gotovo ne sme uporabiti, kadar je npr. dosedanji državni sestav tako razrahljan, da ni nobenega resnega upanja, da bi se v kratkem času mogel z normalnimi sredstvi popraviti. Tak politični red ni več upoštevanja vredna družbena dobrina in so prizadeti državljani upravičeni iskati novih državnih oblik, ki bi njihovim zahtevam po obči blaginji boljše ustrezale.

Pravico do samoodločbe ima narod predvsem tedaj, kadar je bil krivično in proti svoji volji oropan svobode ter prisiljen vstopiti v določeno državno skupnost. V takem primeru se sme boriti z vsemi primernimi sredstvi za to, da si pridobi nazaj svojo prejšnjo svobodo.

To pravico bi morali zlasti poudarjati, kadar gre za kolonije. Res je, da kolonialne države v vedno večjem številu priznavajo kolonijam to pravico – tako ima npr. Afrika danes 46 samostojnih držav, od katerih je bila pred tridesetimi leti večina še kolonialna posest. Uporaba te pravice zahteva seveda zadostno politično zrelost tistega naroda. Ne zahteva pa gospodarsko neodvisnost – ta je itak privilegij samo nekaterih gospodarskih kolosov, pa še pri teh je redko popolna. Matična kolonialna država ima dolžnost, da pravočasno pripravi svoje kolonialne posesti za politično samostojnost. Kakor so starši dolžni svoje otroke vzgajati za poznejše samostojno življenje, tako so kolonialne države dolžne pripravljati svoje kolonije za samostojno politično življenje in mu to v primernem trenutku dati.

V nasprotnem primeru ima kolonizirani narod pravico, da si s silo pribori svojo samostojnost.

Če gre za manjše skupine ljudi znotraj države, ki po pameti ne morejo stremeti po lastni državi, ki pa vendar zgodovinsko-kulturno tvorijo neko posebno skupnost, imajo pravico zahtevati neko avtonomijo. Ta seveda ne sme iti tako daleč, da bi ustvarila takorekoč državo v državi. S takim avtonomnim položajem mora biti samo zadostno zagotovljena ohranitev in razvoj etnične in kulturne posebnosti skupine.

Če je načelno pravica narodov do samoodločbe v nekih mejah nedvomna, pa je njeno konkretno uveljavljanje pogosto podvrženo dvomom in nejasnostim. Dvomno bo najprej, kdaj bo odcepitev kakšne večje skupine povzročila nesorazmerno škodo državi. Lahko se namreč zgodi, da bi država zaradi takšne odcepitve postala nezmožna fizičnega življenja, ker bi se ji z odcepljenim ozemljem odtrgal edini vir njenega bogastva. Tak, se zdi, je bil primer, ko se je Katanga hotela odcepiti od belgijskega Konga. Dvomno bo pa večkrat tudi vprašanje, ali bo nova država, ki se hoče ustanoviti, zmožna političnega, gospodarskega in kulturnega življenja. Vsak primer je treba posebej presoditi, da se upravičeno stremljenje po lastni državi ne spremeni v pogubno politično avanturo. Narodnostni ponos in zanos bosta morala pri tem vprašanju zavzeti drugotno vlogo.

Zelo podobno načelu samoodločbe narodov je „narodnostno načelo“. Podobnost je tolikšna, da nekateri sploh ne ločijo med enim in drugim, kar pa ni pravilno. Res je le, da je narodnostno načelo soodnosno z načelom o samoodločbi in da si enega brez drugega ne moremo misliti. Narodnostno načelo je največkrat le sredstvo, s katerim se v praksi uveljavi načelo o samoodločbi.

Kaj pravi narodnostno načelo? Da imajo narodi pravico, da se združijo in si ustvarijo lastno narodno državo, tako da se tudi deli narodnega telesa, ki so politično povezani v državni obliki z drugimi narodi, od teh odcepijo ter z lastno narodno glavnino ustvarijo enotno državo.

Jasno je, da narod kot tak ni nujno že politična enota. Ne načelno ne dejansko. Tudi tu naletimo na isto težavo kot prej, namreč, da ni jasnosti med gojitelji politično-druženih ved, kaj je treba umevati pod besedo narod. Mi uporabljamo ta izraz v pomenu, kakor smo se zanj odločili v prvem delu.

Narodnostno načelo je sicer načelo naravnega prava, dejansko pa se je začelo poudarjati v 19. stoletju. Med prvimi, ki so ga zapisali, so bili italijanski karbonarji v svojem boju za združenje vse Italije. Rezultat uveljavljanja takega načela je bil, da so se nekateri narodi res združili, po drugi strani pa je nastalo zaradi tega dosti sporov in celo sovraštva. Na vsak način pa so bile posledice uveljavljanja tega načela velike politične spremembe sredi prejšnjega stoletja.

Kaj pravi etika k temu načelu?

Najprej je treba imeti pred očmi dejstvo, da narodne države kažejo

redno veliko večjo notranjo enotnost in zato tudi večjo zunanjo moč. To je vsekakor pozitivno dejstvo, ki kaže primernost narodnih držav. S tem pa nočemo trditi, da ima narod, ki je dozdej živel razdeljen po več državah, vedno in v vseh okoliščinah pravico, da sedanje politične vezi pretrga ter se združi v enotno narodno državo. Razlog je isti kot pri pravici samoodločbe narodov. Prvi in temeljni namen države je skupna blaginja. Iz tega sledi, da je pri ustanavljanju novih držav treba imeti pred očmi predvsem razloge obče blaginje. Med sredstvi za doseg tega pa redno ni najbolj važna in odločilna pripadnost istemu narodu. Mnogo važnejši so navadno drugi pogoji, manj idealni, kot npr. velikost in lega državnega ozemlja, skupno bogastvo, dohod do morja, skupni kulturni elementi, skupna zgodovinska preteklost in podobno. Naravno pravo torej zahteva, da se važnejšim prvinam obče blaginje daje prednost pred manj važnimi. Važne pa so tiste, kot rečeno, ki bolje jamčijo skupno dobrobit. Ko gre torej za razdor ali ustanavljanje države, ista narodnost ne bo igrala najbolj važne vloge, zazvzemati bo smela le tisto mesto, ki ji ga daje vidik skupne blaginje. S tem pa seveda ni mišljena samo gospodarska potenca, ampak veliko bolj kulturne dobrine v najširšem pomenu.

Ker ni teoretično zadosti jasno, kaj je narod, bi se prav lahko zgodilo, da bi tudi kakšna manjša skupina ljudi začela trditi, da je narod in bi torej zahtevala svojo državo. Tako se vidi, da pri izvajanju narodnostnega načela pride lahko do čudnih posledic. Vendar pa čudno še ni nujno nesmiselno, še manj nemogoče. Poznamo zelo majhne države, kot npr. Monaco, Lichtenstein itd.

Pogosto so tudi manjše skupine istega naroda tako razkropljene po drugih državah in hkrati tako različne zlasti no kulturi, da bi jih bilo praktično nemogoče združiti v eno državo. To se je v veliki meri posrečilo samo tako zavednemu in tradicionalno vezanemu narodu, kot je izraelski, ki si je po 1900 letih razkropljenosti po vsem svetu ustvaril lastno državo. Je pa to eden redkih primerov v zgodovini.

Posebno težavo imajo v tem primeru prebivalci mnogih obmejnih krajev, kjer se je ljudstvo različnih narodnosti v stoletjih tako pomešalo, da je skoraj nemogoče reči, kateremu narodu dejansko pripada.

Tudi pri narodnostnem načelu velja, da se mora posamezen narod zaradi višjih dobrin, ki bi jih dosledno uveljavljanje tega načela spravilo v nevarnost, vsaj začasno odpovedati svoji pravici po narodni državi. Z drugimi besedami: narodnostna pravica ni absolutna pravica, ki bi jo smel uveljavljati v vsakem primeru. Narod ima resda načelno pravico do svoje države, kadar uveljavljanje te pravice ne predstavlja resnega ogražanja višjih koristi, zlasti najvišje koristi — obče blaginje. Mislimo si npr. samo za trenutek, da bi vsi narodi prišli z zahtevo, da se hočejo združiti v lastni narodni državi. To bi pomenilo takšno splošno preseljevanje ljudi in s tem takšen nered, da bi bila škoda za narode in človeštvo večja, kot pa morebitna korist. Kot pri pravici samoodločbe narodov, je tudi pri izzvajanju narodnostnega načela potrebna tudi velika politična modrost v presojanju položaja, če naj bodo narodnostne težnje v skladu z etičnimi načeli.

BOŽIDAR KRAMOLC

K UMETNIŠKI PRILOGI TEGA ZVEZKA

Rojen 27. marca 1922, v Podgori, Šentvid nad Ljubljano; mati je bila učiteljica, oče profesor petja in komponist, doma iz Št. Darnijela na Koroškem.

V šolo je hodil na Graben v Ljubljani, nato pa na realko. Leta 1941 je maturiral in se takoj vpisal na arhitekturo k Plečniku. Nameraval je iti študirat v Prago, a to že ni bilo več mogoče. Vendar je mladi študent spoznal, da ga bolj mika slikarstvo, kot pa arhitektura. Takole pripoveduje: „Leta 1940 mi je teta Sonja kupila leseno škatlo oljnatih barv, čopičev in premično slikarsko stojalo. Moja mama je takoj bruhrila v jok, češ da bom kot umetnik umrl od lakote.“

Slikanja se je učil pri Božidarju Jakcu od 1940 do 1943. „Spominjam se ga kot prijaznega in razumnega človeka.“ Slikal je tudi pri Mitji Sviglju v nekdanjem ateljeju Matije Jame na Starem trgu v Ljubljani; pri Mateju Strnenu, kjer se je, kot pravi, največ naučil. Poln smisla za humor pripoveduje Kramolc: „Pri njem smo le risali. Ko sem nekoč poskušal na risbi zarisani nos zbrisati, mi je Strnen radirko zalučal v kot. „Radirke so za trgovce in za bankirje, ker vedno goljufajo!“ se je razjezil. Od leta 1943 do 1945 je hodil k Francetu Goršetu. V tem času je mnogo risal in slikal v družbi s Tršarjem, Plesničarjem, Perkom in drugimi. V glavnem ga je privlačila pokrajina in figuralna kompozicija. Slikal je najprej pod vplivom impresionistov, nato pa pod vplivom realizma. Leta 1944 je G. A. Kos izbral njegova dela za prvo razstavo, ki jo je imel Kramolc o božiču v Kosovem salonu v pasaži na Aleksandrovi cesti (danes Cankarjeva).

Od leta 1945 do 1948 je slikal po Avstriji – največ portret. V tem času je slikar že razvil svoj stil: grajeno sliko, močno potezo, poudarek na risbi. Iz te prve dobe so omembe vredna platna: Brat Nikolaj, Lastra podoba, Grajski park, Španski bezeg, Sieglinde (portret), Krave, Begunci ob peči (tuš).

Leta 1948 je prišel Božidar Kramolc v Kanado in tam leta 1951 diplomiral na Ontario College of Art v Torontu. Istočasno se je

specializiral v grafiki. Med študijem je umetnik delal na železniških progah po Kanadi. Tu je mnogo risal s kredo, zlasti pokrajine. Ves ta čas ni opuščal olja. Od tu ima tale dela: Kamloops Lake, Tihožitje s srebrnim podstavkom, Steklenice in jabolka, Slarik, Tovarna v Torontu, Zidovi in sence, Steklenice, Pravljica, Odjuga, Tulipani, Rdeči canoe, Črni šopek, Nevesta, Poslopje, Zrelo listje.

Razstavljal je Božidar Kramolc: v Ljubljani 1944, 16 olj in 48 grafik; v Spittalu 1948, 20 olj in 32 grafik; v Clevelandu 1953, 20 grafik; v Torontu (Picture Loan Society) 1953, 20 grafik; v Torontu (skupno z Goršetom) 1954, 22 grafik; isto leto v Torontu (Hart House), 24 grafik; v Buenos Airesu (Slovenska izseljenska grafika, razstava v okviru SKA), 20 grafik. Poleg tega je nad tridesetkrat razstavljal skupaj s kanadskimi umetniki in deloma tudi v ZDA. Udeleževal se je tudi potujočih razstav s po eno sliko in grafikom.

V času bivanja v Spittalu je bil Kramolc član avstrijskega Kunst-Vereina, v Kanadi pa je redni član umetniškega društva Society of Canadian Painters Etchers and Engravers.

O umetnosti in o sebi kot umetniku piše Kramolc takole: „Za slikarstvo sem se dokončno odločil šele v Gonarsu, kjer sem bil dvakrat in kjer sem se na lastne oči – pa na lastni koži – prepričal o grozotah vojne in revolucije. Kakšnih posebnih programov nimam. Močno mi ugaja Cézannova filozofija o izgradbi slike. Sentimentalizma pa ilustracije (storijske), tudi pripovedovanja v sliki in grafiki ne maram. Zoprna mi je v umetnosti vsaka politična tendenčnost in tendenčnost sploh. Rišem in slikam zaradi tega, ker pač moram ustvarjati in ker vidim v ustvarjanju edini pravi smisel življenja.“

Dve njegovi sliki sta v prostorih Ljudske skupščine v Ljubljani; dve v Art Gallery v Ontario; tri v Art Gallery v Hamiltonu, v Kanadi; ena pa v kanadski Narodni galeriji. Velik uspeh je doživela Kramolčeva samostojna razstava olj, portretov in grafike letos v slovenski dvorani na aveniji Manning v Torontu.